

PEYGAMBER (S.A.V.)'İN İCTİHADLARI

Yrd. Doç. Dr. Selahaddin KIYICI*

ÖNSÖZ

İslâm hukukunda icihadın çok önemli bir kaynak olduğu bilinmektedir. İctihad sayesinde İslâm hukuku tazeliğini ve canlılığını korumuş, her zaman ve mekânda uygulama imkânını bularak yalnız müslümanların değil, bütün insanlığın problemlerine çözümler getirmiştir.

Peygamber (s.a.s.) devrinden başlayarak zamanımıza kadar büyük İslâm âlimleri ve hukukçuları toplumun karşılaştığı ve hakkında nass bulunmayan meseleleri kendi görüş ve icihadlarını kullanarak halletmeye çalışmışlardır.

İşte müctehid âlimlerin çalışmaları neticesinde cihan şumul bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır.

Elinizdeki bu risalede Hz. Peygamber (s.a.s.)'in icihadlarından kısaca bahsedilmektedir. Her an vahye mazhar olma imkânına sahip olan Hz. Muhammed (s.a.s.)'de ictidah eder mi, etmez mi, etmeli midir, etmemeli midir? Bu soruların cevapları bu risalede bulunacaktır.

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini, hadîsi şerifleri inceleyen İslâm hukukçuları, bu konuyu tartışmışlardır. Bu incelemede İslâm hukukçularının konuyla ilgili görüşleri ve bu görüşlerini ispat sâdedinde ileri sürdükleri deliller, kısaca belirtilmeye çalışılmıştır.

Konuyla ilgili bütün kaynakların gözden geçirildiği iddia edilemez. Ancak zemin ve zamanın imkânları nisbetinde bu alanda güvenilir kaynaklar taranarak bu risale hazırlanmıştır.

Bu naçiz çalışmamla bu sahadaki araştırmalara bir katkıda bulunmuş olursam kendimi mutlu hissedeceğim.

Kusur ve hataların müsamaha ile karşılanacağını ümid ederim.

Tevfik ve hidâyet ancak Allah'tandır.

GİRİŞ

İctihad ve müctehid kelimeleri müslüman halkımızın bir kesiminde yani dini meselelere ve İslâm hukukuna ilgi duyan çevrelerde zaman zaman konuşulan ve tartışılan terimlerdir. Adı geçen çevreler bu kelimeler hakkında az çok bilgi sahibi olmakla beraber, **PEYGAMBER'İN İCTİHADİ** hakkında yeterli malumata sahip olmadıkları bilinmektedir.

Peygamber'in icthadı konusu fıkıh ilminin tedvininden, usûl-i fıkıh kitaplarının yazılmasından hatta konuyla ilgili âyet ve hadisler tefsir edilmeye, açıklanmaya başlanmasından beri İslâm alimleri arasında tartışılan bir konu olmuştur. Konuyla ilgili yeterli bilgi usûl-i fıkıh kitaplarında var olmakla beraber Arap âleminde son zamanlarda müstakil kitaplar da yayınlanmıştır. Mısırlı eş-Şeyh Abdulcelil İsa tarafından yazılan ve 1969 yılında Küveyt'te yayınlanan "**İctihâdu'r-Rasûl**" adında kitap ile Nâdiye Şerif el-Umrî tarafından doktora tezi olarak hazırlanan aynı ismi (**İctihâdu'r-Rasûl**) taşıyan ve 1987 yılında yayınlanan kitap konumuza örnek olabilir. Ne varki adı geçen kitap ve yazılar hepsi Arapça olduklarından konuyla ilgilenen Türk okuyucusu bunlardan yeteri kadar faydalanamamaktadır. Konunun araştırılıp Türkçe olarak Türk ilim erbabına sunulup sunulmadığını bilmiyorum. İslâm hukukuyla uğraşan bazı araştırmacılar konuya kısaca temas etmişlerse de meseleyi bağımsız olarak ele almak imkânları olmadığından ayrıntılı bilgi vermemişlerdir¹. Bu noktadan hareketle inanç, ibadet ve muâmalâtımızda çok önemli yeri olan usûl-i fikh'in bu bahsini araştırarak Türk okuyuculara kısaca ve Türkçe olarak sunmayı uygun buldum.

¹ Karaman Hayrettin, **İslâm Hukukunda İctihad**; s. 33-39; Şener Abdulkadir, **Kıyas İstihsan ve İstislah**, s. 53; Aktan Hamza, Ata, Ün. İslâm İlimler Fak. "**Mukayeseli İslâm Hukuku**" dersi, 1974-1975 ders yılı notları, s. 2-3.

PEYGAMBER'İN İCTİHÂDI (İCTİHÂDU'R-RASÛL)

İctihâd İslâm hukukunun önemli kaynaklarından birini teşkil eder. Bilindiği gibi Şer'i delillerin dördüncüsü kıyasur. Kıyâs, re'y istinbâd ve ictihâd usûl-i fıkıh ilminde eş anlamlı olarak değerlendirilirler. İmam Şafi (204/819): "**Kıyas bir ictihâduan ibarettir**" der. Kıyasa mecaz yoluyla nazar ve ictihâd da denir². Bu inceleme de bir müctehidin yapacağı ictihadı değil, son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ictihâdı ele alınacaktır. Arapça "**İctihadu'r-Rasûl**" şeklinde ifade edilen bu terim dilimize "**PEYGAMBER'İN İCTİHADI**" biçiminde çevrilebilir. Bu itibarla önce bu tamlamayı meydana getiren "**Rasûl**" ve "**İctihad**" kelimelerini ele alalım.

Rasûl: Arapçada risalet kökünden gelen bu kelime "fe'ûl" vezninde bir sıfat olup, risâlet, yani mektup veya **Mürsel**, gönderilmiş mânalarına gelir. Dilimizde gönderilen elçi anlamındadır³.

İstilahî mânada ise rasûl: Allah Teâla'nın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etmek için gönderdiği ve mucizelerle teyid ettiği insandır⁴. Bazıları **rasûl ile nebî** arasında fark vardır demişlerdir. Nebî daha geniş anlamlıdır. Yani kendisine kitap gönderilsin gönderilmesin, Allah Teâla tarafından mucizelerle gönderilen peygamber nebîdir. Rasûl ise peygamberliğin yanında Allah tarafından kendisine kitap verilen insandır. Bâzılarına göre de bu iki kelime eş anlamlıdır⁵.

Kur'an-ı Kerimde geçen: "**(Ey Muhammed!) biz senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğu, şeytan onun dileğine ille de (beşeri arzular) katmaya kalkışmasın...**"⁶ âyeti rasûl ile nebî kelimelerinin anlam bakımından farklı olduklarını açık olarak belirtmektedir. Nebî'nin rasûl'dan geniş anlamı olduğunu ifade etmektedir⁷.

Rasûl ile nebî arasında fark olduğunu ifade eden hadisler de vardır. Hz. Peygamber'e nebilerin ne kadar olduğu sorulmuş o: "**yüzyirmi dört bin**" demiş. "**Onlardan rasul ne kadar**" denilmiş. "**Üçyüz onüç kadar kalabalık bir topluluk**" diye cevap vermiştir⁸.

İCTİHAD: Tamlamanın diğer unsuru olan ictihad kelimesine gelince bu kelime lugatta "**el-Cehd**" veya "**el-Cuhd**" kökünden gelmektedir. Bunlar ise "**et-Tâka**" güç kudret ve kuvvet mânalarıdır.

² eş-Şafi'i, *er-Risâle*, s. 467-477; eş-Şafi'i, *el-Umm*, VII, 254. eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakat*, IV, 96, 194.

³ İbnu Manzûr, *Lisânul-Arab*, XI, 96, 194.

⁴ et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Akaid*, s. 29.

⁵ a.g.e. s. 29, 257.

⁶ *Hac* 22/52.

⁷ Yazır Hamdi, *Hak Dini Kur'an dili*, V, 3413.

⁸ F.b. bk. el-Kesteli, *Hâşiyetul-Kesteli alâ Şerhil-Akaid*, s. 35.

Bâzi dilciler "Cim harfinin harekesinin üstün veya ötre olmasına göre manada bir farklılık gösterirler. Kelime **el-cehd** şeklinde olursa meşakkat, **el-Cuhd** biçiminde olursa **Tâkat** ve **güç** mânalarına olur" derler. İbnu Manzur: "**el-Cehd**" elde etmeğe gücü yeteceği bir işin sonuna ulaşmak. **el-Cuhd** az şey mânasıdır. "...Onlar sadece güçlerinin yettiğini bulurlar..."⁹ âyetini örnek gösterir¹⁰. el-Ferrâ (202/822): "Bu âyette '**el-Chud**' et-**Tâka** manasıdır. '**Hâzâ cuhdî**' '**Şu benim gücümdür**' dersin"¹¹ demiştir. Yine "**el-Cehd**" yeminde mubalağa manasına geldiği kaydedilir.

"... Allah'a yeminlerinin en ağırını yaptılar"¹² ayeti buna misal verilir. "**el-Cehd**" veya "**el-Cuhd**" kökünden gelen "**el-İctihad**" bir işi araştırmada gücü ve takatı sarfetmektir. Hz. Muaz (r.a) (18/639): "**ectehidu re'yi**" "**Kendi görüşümle icthad ederim**"¹³ sözünü bu mânada kullanmıştır. Bundan maksat ta kendisine gelen meseleyi kitap ve sünnette bulamazsa kıyas yoluyla kitap ve sünnete havâle etmesidir. Yoksa nefisinden kaynaklanan, kitap ve sünnete ters düşen görüş değil¹⁴.

Kemal b. el-Humam (861/1456): "**İctihad** lugatta külfetli bir işi elde etmede insan gücünü sarfetmesidir"¹⁵ der. İbnu Manzur: "**İctihad** lugatta işlerden bir işte gayreti sarfedip gücü ve kuvveti boşaltmaktır. Bu ancak gayret isteyen ve kendisinde zorluk olan işlerde kullanılır. Binâenaleyh '**değirmenin taşını yüklenmeye çalıştı**' denilir de "**bir hardal tanesini kaldırmaya çalıştı**" denilmez"¹⁶ der.

İstilahî mânada icthad: Usul alimleri istilahî mânada icthadı aralarında pek fazla fark olmayan tariflerle tanımlamışlardır. Mesela. Gazâlî: (505/1111): "**İctihad** ahkâm-i şeriyeyi bilme yolunda müctehidin gücünü sarfetmesidir" şeklinde tarif ettikten sonra: "**tam bir icthad hükmü araştırmada müctehid gücünü öyle harcamalıdır ki, bundan fazlasını yapmaktan aciz olduğunu kendi nefsinde duymalıdır**" sözleriyle tarifine açıklık getirir¹⁷.

el-Âmidî (631/1233)'nin tarifi Gazâlî'nin tarifinden şu şekilde ayrılır: Gazâlî tarifinde "**şeri hükümleri bilme yolunda**" ifadesini kullanırken. el-Âmidî tarifini "**şer'i hükümlerden bir şeyi zannetmede müctehid gücünü öyle boşaltmalıdır ki, bundan fazlasını yapmaktan aciz olduğunu nefsinde hissetmelidir**"¹⁸ sözleriyle tamamlar. Görüldüğü gibi

⁹ Tevbe 9/79; el-Fahrur-Razi, Tefsîrul-Kebîr, XV, 145.

¹⁰ İbnu Manzur. Lisanul-Arab, III, 133.

¹¹ a.g.e. a.y.

¹² En'am 6/109.

¹³ el-Fahrur-Razi, Tefsîrul-Kebîr, XIII, 143; usûlu's-Serahsi, II, 130; Sunenut-Tirmizî, Ahkâm, 3, II, 776; Ebu Dâvûd, Akdiye, II, 272.

¹⁴ İbnu Manzur. Lisanul-Arab, III, 135.

¹⁵ Kemal b. el-Humam. et-Tahrir, s. 523.

¹⁶ İbnu Manzur. Lisanul-Arab, III, 133.

¹⁷ el-Gazâlî. el-Mustasfâ, II, 350.

¹⁸ el-Âmidî. el-İhkâm, fi usûlil ahkâm, IV, 162.

Gazâlî tarifte **ilim** kelimesini, el-Âmidî ve benzerleri **zan**, **kanaat** kelimesini kullanmaktadırlar. İkinci grup **ilim** kelimesi kesinlik ifade ettiğinden müctehidin elde ettiği bilgi kesin olmayıp müctehidin kendi kanâatı olduğundan **ilim** sözcüğünden kaçınarak **zan** kelimesini tercih etmişlerdir.

Kemâl b. el-Humâm, ise tarifinde "**müctehid**" yerine "**el-Fakih**" kelimesini alarak ictihadı şu şekilde tarif eder: "**İctihad şer'i ve zannî bir hükmü elde etmede Fakih'in bütün güç ve takatını sarfetmesidir**"¹⁹. Görüldüğü gibi bu tarifte şer'i kaydıyla aklî hükümler tariften çıkmış olur. **Zannî** kelimesiyle de hakkında kesin nass olan hükümler bu tarifin dışında kalır. Zira "**Mevridî nassda ictihada mesağ yoktur**"²⁰. Yâni hakkında âyet ve hadis bulunan ve hüküm bunlardan kesin ve açık olarak bilinen hükümlerde ictihad edilmesi caiz değildir; prensibi bunu gerektirir. **Kemâl b. el-Humâm**'ın tarifinde en dikkate değer unsur mutlaka **el-Fakih** kaydıdır. Yâni tariflerde ifade edilen "**gücünü gayretini ve bütün enerjisinin sarfedilmesi fakih tarafından olmalıdır**". Fakih olmayan birisinin bütün gücünü sarfederek bir meselede bir sonuca varması hiçbir zaman ictihad olamaz²¹. Usûl alimlerinin ictihadın tarifinde kullandıkları kelime ve kayıtlar kendi aralarında tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaları anlatmaya yerimiz müsâit değildir. Biz burada en dar bir anlamda ictihadı tarif eden İbn-i Hazm (456/1065)'ın tanımını vererek konuyu kapatalım.

İbn-i Hazm kelimeyi önce dil bakımından ele alır ve "**ictihad**" lafzının mânası açıklanması gerekir. "Çünkü ictihad hakkında konuşanların çoğu onun mânasını bilmezler diyerek" söze başlar. "**el-İctihad** kelimesi "**el-Cuhd**" kökünden "**iftiâl**"dır. Bunun gerçek mânası ise, elde edilmesi, ulaştırılması istenen ve orada varlığı umulan yahut varlığı kesinlikle bilinen şeyin araştırılmasında gücü ve kuvveti bitirmektir. Bu açıklama dilciler arasında tartışma olmayan bir husustur" dedikten sonra şer'i mânada ictihadı şöyle tarif eder: "**İctihad hükmün bulunduğu yerde ortaya çıkan hükmü araştırmada gücü ve kuvveti bitirmektir.**" der. Ve: "bu tarif, din alimleri arasında tartışması olmayan bir tariftir" cümlesini sözüne ekler²².

Eserlerinde kıyâs, re'y, istinbat ve istihsan taraftarlarına şiddetle hucum eden İbn-i Hazm, târifinden de anlaşıldığı üzere İctihadı: "**Allah'ın hükmünü yalnız kitap ve sünnette araştırmaktadır**" şeklinde anlayarak dar bir çemberin içine sokmak ister. Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığı üzere usul alimlerinin tartışmasını yaptığı **ictihad** İbn-i Hazm'ın anlamak istediği dar mânalı ictihad değildir. Genel hatlarıyla usul alimlerinin üzerinde birleşmiş oldukları ictihad, fakihin kıyas, re'y, istidlâl ve istishab gibi şer'i delilleri kullanarak dinin ferî hükümlerini ortaya çıkarmak için bütün güç ve

¹⁹ Kemâl b. el-Humâm, *et-Tahrîr*, s. 523.

²⁰ Ali Haydan Efendi, *Duraru'l-Hukkâm, şerhu meccellet'il-Ahkâm şerh'ul-Kavâidi'l Külliye*, s.65, madde 15.

²¹ *Fevâti hu'r-Rahmût bişerhi musellem'us-subât*, II, 362.

²² İbn-i Hazm, *el-ihkâm fi usûli'l-Ahkâm*, cüz IV, 1156.

gayretini sarfetmesidir. Yoksa dinin temel ve ruhuna ters düşen herkesin kendi heva ve arzusuna göre ileri sürülen görüş ve düşünceler değildir²³. Bu anlamda bir rey ve icthadı da ne İbn-i Hazm ne de başkası kabul etmez.

İbn-i Hazm'a ve onun görüşünde olanlara Ehl-i sünnet usûl alimeri, özellikle kıyas ve rey taraftarları, usul-i Fıkhın ilgili bölümlerinde gereken çok mukni cevaplar vermişlerdir.

PEYGAMBER MEHFUMUNUN İSLÂM İNANCINDAKİ YERİ

"Peygamber'in İctihadı", tamlamasının iki sözcüğünü de kısaca açıkladıktan sonra, Peygamber (**Rasûl, Nebî**) kelimelerinden müslümanlar ne anlıyorlar, veya ne anlamalıdır? konusuna kısaca temas etmede fayda olacaktır.

Herşeyden önce bir müslüman şunu kesinlikle bilmelidir ki, bütün peygamberler Allah'ın yarattığı birer kul ve birer insandırlar. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s)'de herşeyden önce bir insandır, bir kuldur. İcmâlî imanı içinde toplayan, İslâmın ilk şartı olan ve İslâmı kabul eden bir insanın lafızlarını diliyle söyleyip anlamını kalbiyle tasdik etmesi gereken **Kelime-i Şehâdet** bu gerçeği ifade etmektedir. Kelime-i Şehâdet: "Şehâdet ederim (Kesin olarak kabul ederim) ki, Allah'tan başka ilah yoktur. yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve rasulüdür" denilmektedir. Görüldüğü gibi önce kul, sonra elçidir.

Kur'an-ı Kerimde Allah Teâlâ zaman zaman ve yeri geldikçe Hz. Muhammed'den **kulumuz** diye bahsetmektedir. Nitekim bakara sûresinde "Eğer kulumuza indirdiklerimizden her hangi bir şüpheye düşüyorsanız haydi onun benzeri bir sûreyi getirin..."²⁴ denilmektedir. Mi'rac olayını anlatan âyette ise Cenab-ı Hak: "Bir gece kendisine ayetlerimizden bir kısmı gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir..."²⁵ buyurmaktadır.

Yâni Hz. Muhammed herşeyden önce bir kuldur ve bir insandır. O da diğer insanlar gibi bir anadan doğmuştur. Onun da bir babası vardır. O da bir çocuk olmuş, arkadaşlarıyla oynamış, gençlik çağını yaşamış, ticaretle işğal etmiş, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, âile kurmuş, yuva kurmuş ve nihayet her insan gibi o da ölmüştür.

²³ Hacı Adil, Usul-i Fıkh dersleri ve Merhum Büyük Haydar Efendi, s. 550.

²⁴ Bakara 2/23.

²⁵ İsrâ 15/1.

O da her insan gibi yer içer, uyku uyur, arşıllarda ve sokaklarda yrr, sevinir, üzülür, ağlar, güler, hulsa beşeri faaliyetlerin hepsine katılır ve insanı özelliklerin hepsi onda vardır. Hemde Kemâl derecesinde daha olgun olarak.

Peygamberlik mefhmunu yeterince kavrayamayan bzi insanlar, Hz. Muhammed'i kendi makam ve mevki'nin çok üstüne oturtmak isterler. Onu bir melek gibi düşünürler. Hatat onun da ötesinde onu İlahlaştırmak isterler. Hz. Muhammed (s.a.s.) bunların hiçbirisine böyle bir inanç ve düşünceye asla razı değildir. Böylesine btil bir inancı Kur'an-ı Kerim kesinlikle reddeder.

Hz. İsa'nın mmeti, İsa (a.s.)'ı peygamberlik makamının üstünde dşndkilerinden doğru yoldan sapmışlar ve Hz. İsa'ya (hş) Allah'ın oğlu demek gafletinde bulunmuşlardır. Hz. Muhammed (s.a.s.) İslâm dininin Hıristiyanlığın durumuna düşmesinden ve kendisinin de Hz. İsa'nın akibetine uğramasından endişe etmektedir. İslâm'da böyle bir gedik açıldığında ümmetinin bu gedikten girerek küfre düşeceğinden korkmaktadır. Raslullh bu tehlike üzerinde titizlikle durmuřtur²⁶. İbn-i Mes'ud (32/652)'dan rivayet edildiğine göre Mekke'nin fethedildiği gün bir adam Raslullh'ın yanına girdi, titriyordu. Adam Raslullh'a yaklaştı ve ayaklarına kapanmak istedi. Raslullh: "**Bırak ya adam ben bir beşerim, insanım. Ben kurumuş et yiye Arabi bir kadının oğluyum**"²⁷ demiştir.

Buhri (256/869) Hz. Ömer (23/643)'den rivayet ettiği bir hadiste Hz. Ömer: "Nebi (s.a.s.)'in şöyle dediğini işittim" demiştir: "**Nasr Meryem'in oğlunu aşırı derecede methettikleri gibi sizde beni aşırı derecede methetmeyin. Ben hemen ancak Allah'ın kuluyum; siz Allah'ın kulu ve Rasl deyin**"²⁸ buyurmuştur.

İmam Müslim (261/874) sahihinde buna benzer bir olayı da şöyle anlatır: "Adıyy b. Htim (83/702)'den rivâyet edildiğine göre bir gün bir adam Raslullh'ın huzarında hutbe okudu. Hutbenin bir bölümünde **Kim Allah ve Rasulune itat ederse o doğru yola yönelmiş olur. Kimde ONLARA isyan ederse gerçekten sapıtmış olur**, dedi. Bunun zerine Allah Rasulu (s.a.s.) **Sen ne kadar kötü hatipsin. "Kim Allah ve Rasulune isyan ederse"** de: diye onu uyardı. Buradaki hikmet hatip, **ONLAR'a** diyerek Allah ve Rasln bir zamirde toplaması dinleyicilerden bazan yanlış anlamalara sebep olabilir. Dinleyici Allah Rasûlünün Allah'a eşit olduğunu (hş) sanar. Hz. Peygamber ümmetini bu tip söz ve davranışlardan şiddetle men etmiřtir²⁹.

²⁶ Abdulcelil İsa, *İçtihadu'r-Rasul*, s. 12.

²⁷ İbnü'l-Kesir, *el-Bidâye ven-Nihâye*, IV, 293.

²⁸ *Sahihu'l-Buhri*, Enbiy, 48; *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, I, 23-24, 47.

²⁹ a.g.e. s. 13-14; *Müslim, Kitabu'l-Cuma, Bbu Tahfif'us-Salti ve'l Hutbe*, II, 594.

Bu gerçeği Kur'an-ı Kerim birçok âyetlerinde kesinlikle ifade buyurmuştur: "**De ki, bende sizin gibi beşerim, bana vahyolunuyor ki, gerçekten sizin ilâhınız tek bir Allah'tır. O halde kim rabbine kavuşmayı arzu ederse, salih amel işlesin. Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın**"³⁰.

Başka bir ayette: "... **De ki, Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece bir beşerim bir elçiyim**"³¹. Diğer bir ayette ise: "**De ki, ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana vahyolunuyor ki, muhakkak sizin ilâhınız tek bir ilahdır. Artık O'na yönelin, ondan mağfîret dileyin; müşriklerin vay haline!**"³².

Diğer yönüyle, risâlet ve Peygamber olma yönüyle elbette o. insanlardan çok farklı, o, herşeyden önce vahya mazhar, Allah Teâlâ, dilediği herşeyi, doğrudan veya bir melek (Cebrâil) vasıtasıyla onun kalbine ilka ediyor, atıyor. Yukarıdaki âyetler bu gerçeği ifade eder. Hadis-i Şrifte de Rasullullah'ın kendisi şöyle buyurur: "**Gerçekten ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) benim ruhuma söyler ki (fısıldar), hiç kimse rızkını tamamlamadan ölmez...**"³³.

Görüldüğü gibi o, meleklerle, cinlerle konuşuyor³⁴. Büyük mu'cizeler gösteriyor, semalara yükseliyor³⁵. Kimsenin ulaşamadığı ilâhi makamlara Sidratu'l-Muhtahâ'ya, ulaşıyor³⁶. Uzak mesafeleri çok kısa zamanda kat'ediyor. Bir işaretiyle ayı iki parçaya ayırıyor³⁷. Mübarek parmaklarından sular fışkırıyor ve daha nice mucizeler.

Müslüman, Peygamber sözünden bu manayı anlaması, kafasında, zihninde bu gerçeği canlandırması gerekir. Bir peygamber olarak Hz. Muhammed, bir de insan olarak Hz. Muhammed (s.a.s.). İnsan olarak Hz. Muhammed yukarıda da ifade edildiği gibi dünya işleri karşısında suskun kalmaz kararlar verir, verdiği kararlarda isabet de edebilir, etmeyebilir de. İsbet etmezse Allah Teâlâ tarafından düzeltilir. İşte Peygamberle normal bir müctehidin farkı buradadır.

PEYGAMBER'İN İCTİHADİ

İctihad kelimesinin lugat ve istilah manalarını ve Peygamber mefhumunun inancımızdaki yerini gördükten sonra peygamberin ictihadını

30 **Kehf** 16/110.

31 **İsrâ** 15/93.

32 **Fusslet** 24/6.

33 **Fevatihu'r-Rahmut**, II, 370-371; Sunenu ibni Mace, **Ticaret**, 3.II, 725.

34 **Cin** 72/1.

35 **İsra** 15/1.

36 **Necm** 53/14.

37 **Kamer** 54/1.

açıklamaya geçmek mümkündür. Konuya geçmeden önce şu husus belirtilmelidir. Allah Rasulünün hayatı, onun mübarek sözlerini, fililerini ve davranışlarını inceleyen ve araştıran, Rasulullâh'dan sudur eden bir fiil, söz veya davranışın kaynağı acaba vahiy midir? yoksa icthad mıdır? Bunu ayırmada zorluk çeker. Çünkü ikisinin arasında sıkı bir bağ vardır³⁸. Rasulullah'dan meydana gelen fillerde vahiy ile icthadı birbirinden ayıran husus ilerdeki örneklerde görüleceği gibi, vahyin kendisine has bâzı belirtileri vardır. Bu belirtiler Rasulullah'ta görüldüğünde onun vahyi telakkî ettiği anlaşılır. Mesela mübarek yüzlerinin renginde değişiklikler olur, vücudunda terleme ve titreme görülür. Nitekim Hz. Aişe (56/675) (r.a) demirtir ki: **"Gayet soğuk bir günde vahiy inerken baktım, rasulullah bu halden açılırken alnından ter fışkırtıyordu. Yine vedâ hacc'ında Arafat'ta Gadbâ adındaki devesinin üzerinde iken vahiy gelince ağırlıktan deve çöke kalmıştı"**³⁹. Bütün bunlar kendisine vahiy geldiğinin alâmetidir.

Hakkında vahiy inmemiş meselelerde Hz. Peygamber icthad edermi etmezmi, konusu İslâm alimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Ortaya koyulan görüşleri önce aklen caiz olup olmaması bakımından aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1- Usulcuların cumhuruna göre Peygamber'in icthadı aklen caizdir. İbn-i Hâcib (646/1248), el-Âmidî, el-Gazâlî, Hanefilerin ekserisi, Hanbelilerin tamamı, Şafiîlerden el-Fahrur-Râzî (606/1209), el-Beydâvî (685/1248) bu görüşü benimseyenler arasındadırlar. İmâm Şafiî (204/819), İmâm Mâlik (179/795) ve bütün hadiscilerin görüşü budur⁴⁰. el-Âmidî, **"Şafiî Risâlesinde bunu kesin olmamakla beraber caiz görmüştür"**⁴¹ demiştir. İbn-i Teymiyye (728/1327): **"hakkında vahiy inmeyen hükümler hakkında Peygamberimizin kendi icthadıyla hükmetmesi caizdir"**⁴² demiştir.

2- Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (374/984)'ye tabi olan eş'ariler ile mutezilenin çoğunluğ Hz. Peygamberin icthadını ne aklen, ne de şer'an caiz görmezler⁴³. Mutezileden Ebu Ali el-Cubâi (303/915) ve oğlu Ebu Haşim (321/933)'in bu konuda iki görüş ileri sürdükleri söylenir: 1) Mutlaka caiz değildir. 2) Harplerle ilgili işlerde caiz olur⁴⁴ demişlerdir. Hz. Peygamber'in icthad etmesine şiddetle karşı çıkanlardan biri, zahiri mezhebinin savunucusu İbn-i Hazm'dir. İbn-i Hazm: **"Peygamberlerin icthadı ne**

³⁸ Nediye Şerif el-Umrî, *İctihadu'r-Rasûl*, s. 12.

³⁹ Yazır Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5428-29, *Buhârî, Bedu'l Vahy*, I, s. 2-3; *Müslim, Fedâil*, IV, 1816; *I.A. Vahiy Mad.*, XIII, 144.

⁴⁰ el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-Ahkâm*, IV, 145-146; *Fevâihu'r-Rahmüt* II, 366; *es-Serahsî, usûlü's-Serahsî* II, 128; el-Gazâlî, *el-Mustafâ*, II, 355.

⁴¹ el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-Ahkâm*, IV, 143.

⁴² İbnu Teymiyye, *el-Müsvedde*, s. 507.

⁴³ *Fevâihu'r-Rahmüt*, II, 366.

⁴⁴ el-Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 165; *Teyşirüt-Tahrir*, 185.

aklen, nede şer'en caiz değildir. Peygamberlerin, hakkında vahiy inmeyen şeri bir hükmü ortaya koymada ictihad etmeleri caiz olur; diyenler kesinlikle kâfir olur. Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e: 'De ki... Ben bana vahyolunundan başkasına uymam"⁴⁵ şeklindeki emri, Hz. Peygamberin ictihadı caizdir diyenlerin görüşünü iptal etmeye yeterlidir"⁴⁶ der. İbn-i Hazm, aynı konunun devamında kıyas ve re'yi iptal sâdedinde. "Yukarıdaki açıklamadan ortaya çıkmıştır ki, Nebi (s.a.s.) Efendimiz vahiy olmadan hiçbir şey yapmaz; böylece kıyas ve re'y ehlinin ileri sürdükleri ictihad iddiası artık tamamen düşmüş olur"⁴⁷ der.

Ümmetin ictihadını kabul etmeyen, rasûlun ictihadına asla yanaşmayan İbn-i Hazm, Hz. Peygamber'in dünya işleri ve savaş taktikleri hakkındaki, görüşlerini de şöyle açıklar: "Fakat dünya işlerine ve harp sstratejisine gelince daha önce bir yasaklama söz konusu olmadığı ve o hususta Allah Teâlâ ona nasıl dilerse öyle tasarruf etmesini mubah kıldığı sürece biz, Hz. Peygamber'in bütün bu işlerde kendi görüşünde faydalı gördüğü takdirde tedbir almasını inkâr etmeyiz. Eğer Allah Teâlâ onun ikrarını dilerse onu onaylar, eğer mâni olmak isterse men eder. Şu kadr var ki, bunların hepsinde Cenab-ı Hakkın o işleri ona mubah kıldığına dair vahyin geçmesi şarttır ve gereklidir"⁴⁸ der.

İbn-i Hazm'ı anlamak güçtür. İbn-i Hazm bir taraftan Peygamberler vahyin dışında hiçbir şey yapamazlar; derken onların serbest iradelerini cüz'î ihtiyarlarını ortadan kaldırırken diğer taraftan, Peygamberlerin sehven bazı filler yapabileceği ve buna bağlı olarak hata edebileceklerini ve fakat Allah Teâlâ'nın bu hatalarını düzeltereğini açıklar. İbn-i Hazm, *el-Fisalu fi'l-Mileli vel-Ehvâi ven-Nihal* adlı eserinde Peygamberler günah işler mi? başlığı altında konuya temas ederek görüşlerini aşağıdaki şekilde açıklar: "Peygamberlerden kast olmaksızın sehven bazı işler meydana gelebilir. Peygamberler bazan da Allah'ın rızasını murad ederek ve ona yaklaşmak maksadıyla bir şey yapmak isterler de bu şey Allah Teâlâ'nın muradına ters düşer. Bu iki halde de Allah Teâlâ onları bu şey üzerinde ikrâr etmez. Bilâkis onları bu konuda uyarır ve onlardan meydana gelen bu işin üstünü örtmez. Allah Teâlâ bunları kullarına açıklar ve Peygamberlerine beyan eder. Rasûlullah'ın namaz kılarırken sehven iki rekatta selam vermesi ve yine sehven ikinci rekatin sonunda oturmayıp, üçüncü rekata kalkması bunlardandır" der. İbn-i Hazm Peygamberlerin bâzan Allah Teâlâ'nın itabına, sitemine ma'ruz kaldıklarını da şu sözleriyle açıklar: "Bâzan Allah Teâlâ Peygamberlere sözle itab eder. Nitekim Hz. Zeyneb (20/641) Hikâyesi, Zeyd

45 Yûnus 10/15; Ahkaf 46/9.

46 İbn-i Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, V, 698, v.d.

47 İbn-i Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, V, 708.

48 a.g.e., V, 708.

(8/629)'in onu boşaması, İbn-i Ummî Mektum olayı bu kabilden olaylardır"⁴⁹ der.

İbn-i Hazm yukarıda kaydedilen sözlerinde: "**Allah Teâlâ bâzan sözleriyle peygambere sitem eder**" diyor. Yâni, itab, sitem olayını kabul ediyor. İbn-i Hazm gibi büyük bir alimin sözü edilen sitemin Hz. Peygamber'in kendi serbest irade ve ihtiyarını kullanma neticesinde meydana geldiğini bilmez mi? Rasûlullah'ın zikredilen davranışları eğer vahye dayalı eylemler olsaydı, Cenab-ı Hak ona sitemde bulunmazdı. Bundan da anlaşılıyor ki Rasûlullah bazan kendi rey ve ictihadıyla hareket eder. Ancak Rasûlullah'ın ictihadı Allah'ın muradına uygun olmazsa Cenab-ı Hak onu kendi isteği doğrultusunda düzeltir.

PEYGAMBER'İN İCTİHADINI AKLEN VE ŞER'AN CAİZ GÖRMEYENLER

Mu'tezilenin çoğunluğu Hz. Peygamber'in ictihadını ne aklen ne de şer'an caiz görmezler.⁵⁰ Bunların başında Ebû Ali el-Cubâi, ve oğlu Ebû Haşim gelmektedir. Ba-zı müellifler eş'arilerin de bu görüşte olduğunu kaydederler.⁵¹ Ebû Ali el-Cubâi ve oğlundan bu konuda iki görüş rivayet edilir. Bunlardan biri yukarıda da ifade edildiği gibi mutlaka caiz olmaması, ikincisi ise. **Rasulün ictihadı ancak harplerle ilgili işlerde caiz olur, diğerlerinde caiz olmaz** görüşüdür.⁵² Bunlarla beraber şeri delillerin dördüncüsü olan kıyasa karşı çıkanlar ictihada da özellikle rasulün ictihadına karşı gelir. Kelamcılardan bazıları ve Şiâ'da bunun görüşüne katılmışlardır. Dâvûd ez-Zâhirî (202/817) ve daha sonra onun görüşlerini savunan İbn-i Hazm söylenebilir.⁵³

Bu görüşün sahipleri görüşlerini aklî ve maklî delilllerle ispatlamaya çalışmışlardır.

NAKLÎ DELİLLER: Önce naklî delilleri görelim. Kur'an-ı Kerim'den Şu ayetleri kendi görüşlerine delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Âyetler: 1-"O, hevadan (nefsi ve kötü arzularından) konuşmaz. O, ancak vahyolunun bir vahiydir".⁵⁴ Bu ayet açıkca diyor ki. Nebî (s.a.s.) ancak vehiy konuşur ve vahiy ile hükmeder. Binâenaleyh ictihad

49 İbn-i Hazm, el-Fisalu fi'l-Mileli vel-Ehvâi ve'n-Nihal, IV, 3.

50 Fevâtihu'r-Rahmût, II, 366.

51 a.g.e. a.y.: eş-Şevkânî, İrşadu'l-Fuhûl, s.255.

52 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 165; Teyşîru't-Tahrîr, IV, 185.

53 Usulû's-Serahsî, II, 118-120;

54 Neem 53/3, 4.

etmez. Çünkü icthad (kıyas), vahiy değildir. Öyle ise Rasûlullah onu konuşmaz.⁵⁵

Bazı usûl ve tefsir alimleri bu âyetin delil olarak ileri sürülmesine iki türlü cevap verirler:

a) Âyette "ve mâ yentuku" fiilinin altındaki zamirin peygambere gittiği kesin değildir. Ayeğin siyakına bakılırsa zamirin Kur'an'a gitmesi daha uygun olur. Zira bunu takip eden "onu kuvvetleri sağlam olan (Cebrail) öğretti"⁵⁶ ayetindeki "allemehû" fiili erbabının malumu olduğu üzere iki meful alır. Burada mefulardan birisi mahzuttur. Zikredilen zamir Hz. Peygamber'e gönderilirse, Kur'an'a giden ikinci meful hazfe-dilmiş söylenmemiş demektir. O zaman mâna: "Cebrâil Hz. Muhammed'e Kur'an-ı öğretti, belletti" demek olur. Bunun tersi düşünülecek olursa, yani zikredilen zamir Kur'an'a, söylenmiyen zamir Hz. Muhammed'e giderse, mana yine aynı olur. Yâni: "sahibinize o vahyolunan Kur'an-ı öğretti, belletti" demek olur. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, mâ yentuku fiilinin altındaki zamir Hz. Peygamber'e değil Kur'an'a gitmektedir.⁵⁷ Bu ayet Nahil Sûresinde geçen: "kur'an-ı O'na biri öğretiyor".⁵⁸ diyenlere bir cevaptır. Yani onun konuştuğu Kur'andır hevâdan konuşmuyor.

b) Mâ yentuku fiilinin altındaki zamirin Hz. Muhammed'e gittiği ve, onun konuştuğu herşeyin vahiy olduğu kabul edilse bile, icthad ve kıyas, Hz. Peygamber için Hanefilere göre vahy-i batındır. Binâenaleyh Rasûlullah (s.a.s.) icthad ederse hevâdan konuşmuş olmaz.⁵⁹ Bilindiği gibi Hz. Muhammed icthadında isabet etmediği takdirde Allah Teâlâ vahiy yoluyla onu düzeltir. Bu nedenle sonuç itibariyle onun icthadı da vahiy olmuş olur.⁶⁰

2-"De ki: Onu kendiliğimden getirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam"⁶¹ Ayetin başında Mekke müşrikleri Hz. Muhammed (s.a.s.) ile alay ederek diyorlar ki: **Ey Muhammed! bundan başka (ilâhlarımızı ayıplamayan) bir Kur'an getir, yahut onu değiştir**". (Meselâ azap ayeti yerine rahmet ayeti koy). Bu alaycı müşriklere karşı Cenab-ı Hak Hz. Muhammed'den müşriklere yukarıdaki şekilde cevap vermesini istiyor. Yani "O Kur'an-ı kendiliğimden

⁵⁵ Usûlu's-Serahsî, II, 80-91:98; Fevâtihu'r-Rahmût, II, 369; el-Âmidî, el-İhkâm fi usulî'l Ahkâm, IV, 147.

⁵⁶ Necm 53/5.

⁵⁷ el-Âmidî, el- Ahkâm, IV, 147; Yazır Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 4571-72; et-Tefsiru'l Kebir, XXVIII, 282.

⁵⁸ Nahl 16/103.

⁵⁹ Fevâtihu'r-Rahmût, II, 369; Usulu's-Serahsî, II, 96.

⁶⁰ a.g.e. a.y.

⁶¹ Yûnus 10/15

değiştirmem söz konusu olamaz. Ancak bana vahyedilene uyarım. Ben memur bir kulum ve peygamberim."⁶²

Hız. Peygamber'in icthadını caiz görmeyenler bu ayetide delil olarak gösterirler; "Hz. Muhammed ancak vahiyle hüküm etmiştir. Kesinlikle icthadla hüküm etmemiştir."⁶³

Hız. Muhammed'in icthadını caiz görenler bu ayetin kendi görüşleri aleyhine bir delil olamayacağına iki yönden cevap verirler:

a) Kur'an'dan istinbat, icthad yoluyla elde edilen hüküm Kur'an'la hükümdür. Çünkü Kur'an'ın mânasına uygun bir hükümdür.

b) Hız. Muhammed'in icthadla hüküm etmesi, Allah'ın onun gönlüne doldurduğu hükümdür. Yâni bir nevi vahiydir. Binâenaleyh o **vahyi münzel** (indirilmiş vahiy)'i **vahyi matluvv** ile kayıtlamak geniş anlamalı vahye ters düşer.⁶⁴

Burada dikkate alınması gereken başka bir husus, âyetin nuzûl sebebinden de anlaşılacağı üzere, müşrikler Hız. Muhammed'den Kur'an-ın değiştirilmesini istiyorlar. Yani söz konusu olan Kur'an'dır Hız. Peygamber'in cevabında da kendi isteğiyle değiştiremeyeceği ve uymaya mecbur olduğu şey yine Kur'an'dır. Böyle olmasa Hız. Muhammed'in cevabı müşriklerin isteğine uygun olmamış olur. Halbuki tartışılan konu Peygamber'in icthadıdır.⁶⁵

3- "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hüküm edesin diye sana kitabı hak ile indirdik; hâinlerden taraf olma".⁶⁶ Hız. Peygamber'in icthadını ne aklen nede şer'an caiz görmeyenlerin delil olarak ileri sürdükleri üçüncü ayet yukarıda meali kaydedilen âyettir. Bu görüşün sahipleri derler ki, âyette Cenab-ı Hakka: "Allah'ın sana gösterdiği ile yani, kitapla, vahiyle hüküm edesin diye sana kitabı hak ile indirdik." buyurmuştur. Binâenaleyh peygamber (s.a.s.) ancak vahiyle yani kitapla hüküm edebilir, icthadla hüküm edemez.

Bu görüşü ileri sürenlere karşı taraf, Yâni Peygamber'in icthadını caiz görenler şöyle cevap verirler: "Bu ayet Rasûlullah'ın icthad etmemesine değil, tam tersine icthad edebileceğine delildir. Zîra bu âyette **el-îrâc**, **el-îbsâr** (göstermek) mânasına olması doğru olmaz. Çünkü hükümler akılla anlaşılabilir şeylerdendir, gözle görülen şeylerden değil."⁶⁷ İkinci bir husus bu âyetteki **Rû'yet** görmek, ilim manasına da olmaz. Çünkü burada **Erâ** fiilinin üçüncü mef'ûlü zikredilmemiştir. Halbuki **Erâ** fiilinin üç mef'ûl aldığı

62 es-Sâbûni, Mecmau't-Tefâsir, I, 576. et-Tefsîr'ul-Kebîr, XVII, 55.

63 a.g.e. XVII, 56, el-Âmidî. el-İhkâm, IV, 169.

64 a.g.e. IV, 148.

65 Benim Kanaatim.

66 Nisa 4/105.

67 et-Tefsîru'l-Kebîr, XI,33.

bilinmektedir. Görüldüğü gibi birinci mefûl ke zamiridir. İkinci mefûl mâ'ya giden mukadder zamirdir. Bu durumda erâ fiilinin yalnız birinci mefûlu kalmış oluyor ki, bu gramer yönünden caiz değildir. Çünkü ef'âlü'l-Kulûb'un mefûllerini ikisini birden veya ikisinden birini karine olmadan hazfetmek caiz değildir. Öyle ise bu ayetteki erâ'dan murad re'y görüş ve kanaattir. Yani inanmaktır. O zaman "Allah'ın onu senin için bir re'y bir görüş kıldığı; şöyle hüküm edesin diye..." demek olur ki bu da ictihaddir. Âyetin bu şekilde yorumlanması imâm Ebu Yusuf'tan nakledilmiştir.⁶⁸

AKLÎ DELİLLER: Hz. Peygamber'in ictihadını caiz görmeyenler akli ve mantıkî delillerini aşağıdaki şekilde sıralarlar:

1-Eğer Rasulullah'ın ictihadı caiz olsaydı, başka bir ifadeyle kıyas ile ibadet etmesi caiz olsaydı, ona muhalefet etmek, karşı çıkmak caiz olurdu. Çünkü muhalefet ictihadın lazîm-î gayri mufarikıdır. Halbuki Rasûlullah'a muhalefet ulemanın ittifakıyla asla caiz değildir. Bu hususta Kur'an'ı Kerim'de naslar vardır. "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden emir sahiplerine de itaat edin..."⁶⁹

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının..."⁷⁰ "(Rasûlüm) De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah'ta sizi sevsin..."⁷¹ Yukarıda zikredilen ayetler bunu emretmektedir. Bu ayetler Rasûlullah'a uymayı vacip kılar. Binâenaleyh Rasûlullah ictihad edemez.⁷²

Bu delile şöyle cevap verilir; "Hz. Peygamber'in ictihadına muhâlefet yapmak gerekir" görüşü kesinlikle kabul edilemez. Belki bu iddia Rasûlün ictihadı Allahı Taâlâ tarafından kabul edilip onaylanması veya tashih edilmesi söz konusu olmadığı zaman olabilir. Halbuki onun ictihadı hen zaman Allah Teâlâ'nın tasvibinden geçer.⁷³

2-İctihad zann ifâde eder. Halbuki Rasulullah ise kesin olan vahiyden ahkamı almağa kadirdir. Kesin bilgi elde etmeğe gücü yeten birinin zanna gitmesi caiz olmaz. Vahya mazhar olan Hz. Peygamber'in durumu Mekke'de bulunup Ka'beyi gören kimsenin durumuna benzer. Onun kibleyi bilmek için Ka'beyi aramasına ictihad etmesine gerek yoktur. Ka'be gözünün önündedir. Rasûlullah'dan başka müslümanlar Ka'beyi aramak, ictihad etmek zorundadırlar.⁷⁴

68 Fevâtihu'r-Rahmût, II, 368; et-Tefsiru'l-Kebir, XI,33; İbnu Akıl, I, 310.

69 Nisa 4/59. v.d.

70 Haşir 59/7.

71 Ali İmran 3/31.

72 a.g.e. , a.y. el-Âmidî, el-İhkâm, IV,247; Usûlu's-Serahsî, II, 90-91, 98.

73 Fevâtihu'r-Rahmût, II, 370; el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 248

74 a.g.e., IV, 147; Usûlu's-Serahsî, II, 92; Fevâtihu'r-Rahmût, II, 369.

3-Eğer Hz. Peygamber ictihadla memur olsaydı, her soruya cevap verir, ve vahyi beklemezdi.⁷⁵

Bu delile şöyle cevap verilir. Vahyi beklemeye gelince belki Rasûlullahın o hükme ictihad ile bir yol bulamayacağı yahut ictihadın giremeyeceği bir hüküm olabilir. Ve yahutta o konuda ictihad yasaklanmış olur da, ondan dolayı vahyi bekler.⁷⁶ "Nitekim bir çok meselede hükmü açıklayan vahiy gelinceye kadar beklemiştir. İşte Sa'labe'nin kızı Huveyle (Havle) (el-Isâbe, IV,289)'nin kıssası ve karısını zina halinde gören Hilâl b. Umeyye (il-Isâbe, III, 606)'nın olayı bunlardandır. Huveyle olayı şöyle olmuştur. Evs b. Sâmî (34/654) ihtiyarlanmış titizlenmişti: Bir gün karısı Huveyle kendisinden bir şey istemiş, oda öfkelenip: "sen bana anamın sırtı gibisin" deyivermişti... derken çok geçmeden söylediğine pişman olmuş, kadını kendine çağırmuş, kadın kabul etmemiş, "canımı kudret elinde tutan rabbıma yemin ederim ki, sen o sözü söyledikten sonra, Allah ve Rasûlü hükmünü verinceye kadar sen benim yanıma gelemezsin. Git, durumu Rasûlullah'a anlat" der. Kocası Evs: Ben utanırım, gidemem, deyince, kadın: "ben giderim" deyip, Rasûlullah'ın huzuruna varır. "Ya Rasûlellah, kocamla arkadaşlığım uzadı, çocuklarım çok olunca bana zihar yaptı" dedi. Rasûlullah: "**Sen ona haram oldun**" buyurdular. Kadın: **derdimi Allah'a şikayet ediyorum**" dedikten sonra Ya Rasûlellah arkadaşlığımız uzadı çocuklarım çok oldu" dedi. Rasûlullah "**sen ona haram oldun**" dedi. Rasûlullah sen ona haram oldun demeye başlayınca Kadın: **Ben halimi Allah'a şikayet ediyorum**" dedi. Bu esnâda vahiy nazil oldu. Hz. Aişe kadına "sus" diye işaret etti. Vahyin inmesi bitince, Hz. Peygamber: "**git kocanı çağır**" buyurdular. Adam geldi Rasûlullah nazil olan mucâdele süresinin ilk âyetlerini ona okudu ve: **bir köle âzad etmeye gücün yeter mi?**" dedi. Adam "**hayır**", diye cevap verince, Rasûlullah tekrar: "**arasını açmadan iki ay oruç tut**" buyurdu. Evs: "**Ya Rasûlellah günde üç öğün yemesem gözlerimin ferî kaçır!**" dedi. Rasûlullah "**Altmış fakiri akşam sabah doyurmaya gücün yeter mi?**" diye sordu. Adam "**hayır, ancak sen yardım ettiğin zaman olur**" dedi. Rasûlullah ona yardım etti oda altmış fakiri doyurdu.⁷⁷ Bu olaydan anlaşılıyor ki, Rasûlullah hiç beklememiş "**sen ona haram oldun**" diyerek ictihadı ortaya koymuştur.) Hatta kadının ısrarı karşısında bile Rasûlullah (s.a.s.) "sen ona haram oldun" diye görüşünü tekrarlamıştır. Fakat vahiy bu ictihadı kendi istediği doğrultusunda düzeltmiştir.

Hilâl b. Umeyye olayına gelince Rasûlullah Hilâl'e: "Ya delil getirirsin, yahut sırtına hadd vurulur" diye cevap vermiş olduğu

⁷⁵ el-Gazâlî, el-Mustasfâ II, 356.

⁷⁶ el-Mustasfâ, II,356-357.

⁷⁷ et-Taberi, Caniü'l-Beyan, XXVIII, 1-7; Sunenu Ebi Davud, Talak 17. I, 513-14; Sunenu İbni Mâce, I, 666, Kıyırcı Selahattin, İslâm Hukuku'nda Örf ve Âdet, s. 56-57; es-Serahsî, Usulu's-Serahsî, II, 95

bilinmektedir⁷⁸. Hilâl olayı kaynaklarda şöyle anlatılır. Buhârî'nin İbn-i Abbas (68/687)'tan rivayetine göre: "Hilâlî b. Umeyye Rasûlullah'a gelerek karısının Şerik b. Semhâ (el-İsâbe, II, 150) ile Zinâ ettiğini söyler". Rasûlullah bu haberden hoşlanmaz. Adam: "Ya Rasûlelah gözlerimle gördüm, kulaklarımda işitdim" der. Rasûlullah: "Ya delil getirirsin yahut sana haddi kazıf (zina iftirası) cezası uygulanır" der. Rasûlullah'ın bu cevabı üzerine Lian ayetleri nazil olur. Bu ayetlerde Cenab-ı Hak şöyle buyurur. "Eşlerine zinâ isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince onların herbirinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir".

"Kadının kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi beşinci defada eğer (kocasını) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabını kendi üzerine almasını dilemesi kendinden cezayı kaldırır"⁷⁹.

Olaydan anlaşıldığı üzere Rasûlullah bu hususta da beklememiş ve kendi icthadiyle fetvasını vermiştir. Nazil olan ayetler ise konuyla ilgili hükmü açıklamıştır.

4- Rasûlullah icthad etseydi, kendinden nakledilir ve yayılırdı.

Delil diye ileri sürülen bu görüşe şöyle cevap verilir: Rasûlullah'ın icthadının naklen yaygınlığına gelince, belki o yaygın haldedir de bazı insanlar ona muttali olmamıştır⁸⁰.

5- Rasûlullah icthad etseydi icthadının çeşitli olması gerekir ve görüşü değişirdi. Görüşünün değişmesiyle de itham ve zann altında kalırdı.

Buna cevap olarak şöyle demişlerdir. Böyle bir iddianın hiçbir dayanağı yoktur. Çünkü Nesih sebebiyle de onu itham etmişlerdir. Bu konuda Cenab-ı Hak: "Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti değiştirdiğimizde -Halbuki Allah neyi indirdiğini daha iyi bilir- **Kâfirler:** "Sen sadece bir müfterisin, yalancısın derler..."⁸¹. Kâfirlerin böyle demeleri Nesih olayının muhal olacağına delâlet etmez⁸². Üstelik bu delili ileri sürenler Neshi kabul etmektedirler.

6- Rasûlullah icthad etmemelidir. Zîra icthad hataya hedefdir. Nebî (s.a.s.)'i bundan korumak gerekir.

⁷⁸ el-Gazâlî, el-Mustasfâ, II, 356. el-Âmidî, el-İhkâm: fi Usuli'l-Ahkâm, IV, 173.

⁷⁹ Nur 24/6-9.

⁸⁰ el-Gazâlî, el-Mustasfâ, II, 556-57.

⁸¹ Nahil 16/101.

⁸² a.g.e. a.y. el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 151.

Cevap: Bir defa şer'î hükümlerde her icthadın hataya hedef olacağı kabul edilemez. Zira isabet eden icthadlar da vardır⁸³. Kaldı ki, müctehid hata etse de ona bir savap olduğunu Rasûlullah hadisi şeriflerinde buyurmuşlardır⁸⁴. Nebî (s.a.s.) hata ettiği zaman Allah Teâlâ tarafından vahiyle düzeltildiği herkes tarafından bilinmektedir.

Rasûlullah'ın icthadını aklen ve naklen caiz görmeyenler yukarıdaki delillere benzer daha bir takım deliller ileri sürerlerse de, onların hepsini burada zikretmemize yerimiz müsait değildir.

PEYGAMBER'İN İCTİHADINI AKLEN CÂİZ GÖRÜP VUKÛ'UNU KABUL ETMEYENLER VEYA TAVAKKUF EDENLER

Bu görüşün temsilcilerinin başında İmâm Gazâlî gelir. Gazâlî Peygamberin icthadını caiz görenlerin ve görmeyenlerin delillerini ve karşı cevaplarını sıraladıktan sonra: "Rasûlullah'ın icthadı aklen caizdir. Fakat vukû'una gelince bu muhal olmasa da uzak bir ihtimaldir. Bilakis görünen odur ki Rasûlullah'dan sudur edenlerin hepsi açık bir vahiydir"⁸⁵ der. Gazâlî konunun başında da şu ifadeyi kullanır: "Rasûlullah'dan icthadın vuku'una gelince bunu bir grup kabul etti bir grupta inkâr etti. Üçüncü bir grupta tarafsız kaldı, yani tavakkuf etti. En doğru görüş budur. Çünkü vuku'unu kesin bir şey ispatlayamamıştır"⁸⁶ der. Bu iki ifadenin birbirine yakın olduğu açıktır. Fakat Gazâlî el-Menhûl adlı eserinde: "Rasûlullah'ın icthadı aklen caiz olmakla beraber vuku'una gelince zannı galip olan odur ki, o kavâid de yani usulde icthad etmez, Furu'da icthad eder" der ve Hz. Ömer'den rivayet edilen hadisi şerifi örnek verir. Hadiste bir gün Hz. Ömer (r.a) oruçlu iken karısını öper ve Rasûlullah'a gelerek "Ya Rasûlellah bugün büyük bir hata yaptım, oruçlu olduğum halde karımı öptüm" der. Rasûlullah (s.a.s.) da: "Sen oruçlu iken ağzına su verirsen orucun bozulur mu?" der. Hz. Ömer: "Hayır". Rasûlullah: "bunda niye bozulsun"⁸⁷ der.

Gazâlî'nin sözünden anlaşılıyor ki, o, Rasûlullah'ın icthadını aklen caiz görmektedir. Fakat vuku'una gelince bu konuda fikri açık değildir. Bir yerde: "Rasûlullah'ın icthadının vuku'unu kesin bir delil ispat etmemiştir" derken, başka bir yerde: "Şer'î ve fer'î meselelerde Rasûlullah'ın icthadı caiz olur" der ve buna örnekler verir.

83 a.g.e. a.y.

84 İbnu Hazm, el-İhkâm, VIII, 1159, Sunenu't-Tirmizîk, Ahkâm, II, 776; Sunenu Ebi Davud, Akdiye, II, 272.

85 el-Mustasfâ, II, 357.

86 a.g.e. II, 355.

87 el-Gazâlî, el-Menhûl, s. 468; Sunenu Ebi Davud, siyam, I, 556.

**PEYGAMBER'İN İCTİHADINI ŞERİ MESELELERDE
CÂİZ GÖRMEYİP SAVAŞ SİTRATEJİSİNDE VE
DÜNYA İŞLERİNDE CÂİZ GÖRENLER**

Bu görüşte olan usulcular görüşlerini ayet ve hadislerle ispat etmeye çalışırlar.

AYETLER: 1- "Yeryüzünde ağır basıp (küfrün belini kırıncaya) kadar hiçbir peygambere onun esirleri olması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Halbuki Allah âhireti istiyor. Çünkü Allah azizdir, hakimdir. Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığımız fidyeden ötürü, size mutlaka büyük bir azap dokunurdu⁸⁸ ayetleridir. Bu ayetlerin Bedir savaşı sonrası Bedirde alınan esirler hakkında nazil olduğu bilinmektedir.

Kaynakların anlattığına göre olay şöyle anlatılmaktadır: "Bedir savaşında Kureyş bozguna uğrayınca müslümanlar Kureyş'ten bir hayli esir alınca Rasûlullah ashâbıyla istişarede bulundu. Ebu Bekir (13/634) ve Ömer (r.a)'e "bu esirler hakkında görüşünüz nedir?" diye sordu. Ebu Bekir "Ya Rasulellah! onlar senin amcan oğulları ve aşiretidir. Onlardan fidye almanızı uygun buluyorum. Bu fidyeler bizim için kâfirlere karşı bir kuvvet olur. Belki Allah onlara hidayet eder ve müslüman olurlar" dedi. Hz. Ömer: "hayır Ya Rasulellah! ben Ebu Bekir'in görüşünde değilim. Benim görüşüm odur ki, bize imkân verin boyunlarının vuralım. Ali'ye müsade et Akil'i öldürsün. Bana da imkân ver falan soylu kişinin boynunu vurayım. Bunlar küfrün önde gelenleri liderleridir" dedi. Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Ebu Bekir'in görüşünü benimsedi. Hz. Ömer'in görüşünü benimsemedi. Hz. Ömer diyor ki: "Ertesi gün olunca Rasûlullah ve Ebu Bekir oturmuşlar ve ağlıyorlar. Dedim ki Ya Rasulellah! Sen ve arkadaşın neden ağlıyorsunuz? söyleyin ağlanacak bir şey ise bende ağlıyayım. Ağlanacak bir şey değilse ağlar görüneyim" Rasulellah (s.a.s.): "Fidye aldıklarından dolayı arkadaşların başına gelenlere ağlıyorum. - Kendisine yakın bir ağacı işaret ederek- onların azâbı bana şu ağaçtan daha yakın olarak arzoluundu. Yukarıda geçen ayetler nazil oldu⁸⁹ dedi. Vakidî'nin rivâyetine göre Rasûlullah: "Gökten bir azab inseydi, Ömer'den başka kimse kurtulamazdı"⁹⁰ buyurdu. Bu olay siyer ve hadis kitaplarında bazı farklarla nakl edilmiştir. Tirmizî (279/892) ve başkalarının İbn-i Mesûd'dan rivâyetlerine göre İbn-i Mesûd şöyle demiştir: "Bedir Savaşı sona erince esirler getirildi. Ebu Bekir, 'Ya Rasulellah! Onlar senin kavmin ve ailendir. Onları öldürme, belki Allah onları affeder' dedi. Ömer (r.a.) 'Ey

⁸⁸ Enfal 8/67-68.

⁸⁹ Fevâtîhu'r-Rahmût, II, 367; et-Tefsiru'l-Kebir, XV, 197-198.

⁹⁰ a.g.e. a.y.; al-Vakidî, Kitâbü'l-Magâzi, I, 110.

Allah'ın Rasulü! Onlar seni Yalanladılar. Ülkenden çıkardılar ve seninle savaştılar. Onları takdim et. Boyunlarını vurayım' dedi. Abdullah b. Revvâha (8/629) "odunu çok olan bir vâdi arıyorum ki. odunları tutuşturayım da onları o ateşin içine atayım" dedi. Esirler arasında bulunan Peygamberin amcası Abbas (32/6552) onun dediklerini dinliyordu. Abbas şöyle dedi. "Rahmini kat'ettin. yâni akrabaları ilgin kestini" dedi. Bu arada Nebi (s.a.s.) içeri girdi hiçkimseye bir cevap vermedi. Bazıları 'Hz. Ebu Bekir'in sözü olur. Bazıları da, Ömer'in görüşü olur diyorlardı. derken Rasûlullah çıktı ve şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ bazı kişilerin kalbini yumuştur. Hatta süttten daha yumuşak olur. Bazılarının da kalbini katılaştırır. Hatta taştan daha katı olur. Ey Ebu Bekir! Senin durumun İbrahim (a.s.) duruma benzer. O, kendine çok eziyet eden kavmi için 'kim bana uyarırsa o bendendir, kim de bana isyan ederse muhakkak sen Gafur ve Rahimsin"⁹¹ dedi. Ey Ebu Bekir! Bir de sen İsa gibisin. O, kavmi için 'Ya Rabbi! sen Aziz ve Hakimsin"⁹² dedi. Ve sen Ey Ömer! Mûsa gibisin; O, Firavun ve etbai için: '...Ey Rabbimiz, onların mallarını yok et kalbelirini katılaştır ki, acıklı azabı görünceye kadar iman etmesinler"⁹³ demişti. Bir de Ey Ömer! Senin durumun Nuh (a.s.)'ın durumuna benzer. O, Allah'a: 'Ey Rabbim, yeryüzünde kafirlerden kimse bırakma"⁹⁴ diye yalvarmıştı. Neticede Nebî (s.a.s.) sizler fakirsiniz. Esirler ya ancak fidye vermek suretiyle kurtulurlar. Ya da boyunları vurulur"⁹⁵ buyurdu.

Bu olaydan anlaşılıyor ki, Rasûlullah'ın esirlerden fidye alma hükmü ashâbiyla müşavereden sonra kendi görüşü ve icthadıyla olmuştur. Eğer vahiyle olsaydı Allah Teâlânın itabına, sitemine muhatab olmazdı⁹⁶. Hz. Muhammed ve ashâbını ağlatan bu büyük sitem Rasûlullah kendi icthadıyla amel ettiğinden ötürü olmuştur⁹⁷.

Bu bölümün başlığından da anlaşılacak üzere bu ayetler, hem Rasûlullah'ın icthadını kayıtsız şartsız kabul edenlerin hem de Rasûlün icthadını sadece savaş ve dünya işlerinde caiz görüp fakat şeri meselelerde caiz görmeyenlerin delilidir. Bu son grup usul alimleri: "Burada Rasûlullah icthad etmiştir. Bu bir savaş işidir" derler.

Burada anlaşılmayan husus şudur. Bu görüşte olanlara göre acaba savaş işi, esirlerden fidye alma olayı, şeri bir hüküm değil midir? Değilse nedir? Burada insanların hayatları söz konusudur; insanların mallarını alma söz konusudur. Herşeyden önce İslamın izzeti ve bekası söz konusudur.

91 İbrahim 14/36.

92 Maide 4/118.

93 Yunus 10/88.

94 Nuh 71/26.

95 Tefsiru İbni Kesir, II, 325; Tefsiru'l Kebir, XV, 198.

96 Fevâihu'r-Rahmüt, II, 367; el-Âmidî, IV, 144.

97 Tefsiru'l-Kebir, XV, 200.

Bütün bunlar şeriatla olmayacaktaki neyle olacak? İslâm savaş hukukunu şeriatın dışında saymak düşünülür mü? Esirlerin mal karşılığında serbest bırakılmalarının caiz olması veya caiz olmaması şer'î bir hükümdür ve hakkullahtır⁹⁸.

2- "Allah seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancılara bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"⁹⁹.

Bilindiği gibi, Rasulullah Tebuk seferine çıkacağı zaman münafıklardan bir grup bazı mazeretler ileri sürerek, bu sefere çıkmak istemediler. İleri sürdükleri özürler sefere çıkmamak için bir takım uydurma bahanelerdi. Bununla beraber gerçek mazareti olan bazı müslümanlar da izin istemişlerdi. Rasulullah bunların hepsine izin verdiler. Sefer esnasında yukarıda kaydedilen ayet nazil oldu. Allah Teâlâ Rasûlüne münafıklara izin verdiği için sitem ediyordu. Yani Cenab-ı Hak Hz. Peygamber'e izin kararında acele etmemeliydin. Gerçek mazareti olan ve doğru söyleyen müminlerle uydurma mazaretleri ileri süren yalancı münafıklar ortaya çıkıncaya kadar beklemeliydin diyor.

Bu âyet Rasûlullah'ın kendi rey ve görüşü doğrultusunda icthad ettiğinin çok açık bir delilidir. Zira Rasulullah kararını Allah'ın gönderdiği vahiyle verseydi Allah'ın bir sitemine muhatab olmazdı. Demek ki Hz. Peygamber icthad etmiştir. Fakat icthadın gereği olan, teenni ve temkini Allah Teâlâ'ya göre yeterince yerine getirmediğinden Allah'ın sitemine muhatab olmuştur. Yoksa Allah Teâlâ Rasûlünün bağımsız karar vermesini, icthad etmesini yasaklamıyor. Başka bir hususta şu olabilir: Allah c.c. Rasûlünün icthadını hatalı bulduğundan ümmetine icthadı talim etmiş bulunuyor.

Bu ayet Rasûlün icthadını caiz görenlerin tümüne açık bir delil olmasına rağmen, "Rasûlullah yalnız dünya işlerinde ve harb işlerinde icthad eder" diyenler delil olarak kullanmışlardır¹⁰⁰.

HADİSLER: 1- Rasulullah'ın icthadını yalnız harp ve dünya işlerinde caiz görenler, Rasulullah'ın savaşlarından, bu savaşlarda onun ashabıyla yaptığı istişarelerden ve bu danışmaların sonucu olarak alınan kararlardan örnekler verirler. Bunlardan biri de Bedir Savaşı'nda müslümanların karargâh kurdukları yer konusudur.

Kaynakların anlattıklarına göre Bedir Savaşı ortaya çıkınca Rasûlullah Kureyşle karşılaşmak üzere Bedir Köyüne daha erken varıp, Bedir sularını eli altına almak istiyordu. Bunun için Bedir Köyüne en yakın olan suyun başına geldiler ve orada karargâh kurdular. Hubab b. el-Munzir

⁹⁸ Usulu's-Serahsî, II, 93.

⁹⁹ Tevbe 10/43.

¹⁰⁰ el-Âmidî, el-İhtâm, IV, 146; Yazır Hamdî, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2555-56; et-Tefsiru'l-Kebîr, XVI, 83; Usûlu's-Serahsî, II, 95.

indin yoksa bir harb durumudur? Eğer buraya Allah'ın emriyle, vahiyle indin ise başımızın üstünde yeri var. Ne ileri gitmemiz, ne de geri çekilmemiz söz konusu olabilir. Yok eğer bir harp durumu ise seçilen bu yer uygun değildir" dedi. Rasûlullah: "Belki bir görüş ve harp durumudur" buyurdu. Bunun üzerine Hubab: "Ya Rasulellah! Orduya emredin kalksınlar Bedir Köyünün en sonundaki kuyunun önüne ordugâhımızı kuralım. Kuyunun önüne bir havuz yaparız onu su ile doldururuz. Kuyunun arkasındaki suları yok ederiz. Sonra savaşırız biz su içeriz düşman su bulup içemez" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.): "İsabetli bir görüşe işaret ettin Ey Hubab!" dedi. Sonra Rasûlullah ve Ashabı kalktılar, Hubab'ın gösterdiği yere ordugâhlarını kurdular ve Hubab'ın dediği gibi yaptılar¹⁰¹.

Görüldüğü gibi Rasûlullah ashabı ile istişarede bulunmuş ve Hubab'ın görüşü doğrultusunda görüşünü değiştirmiştir. Eğer bu yer değiştirme olayı vahiyle olsaydı, Hubab'ın ona muhalefet etmesi ve Rasûlullah (s.a.s.)'in bunu kendi ictihadiyle değiştirmesi mümkün olmazdı¹⁰².

Şeri hükümlerde Rasûlullah'ın ictihadını caiz görmeyip yalnız dünya ve savaş işlerinde caiz görenler Hz. Peygamber'in hayatından bu tip olayları örnek vererek görüşlerini ispata çalışırlar.

2- Bedir Savaşı'nda Rasûlullah için bir gölgelik yapılması olayıdır. Kaynakların ifade ettiğine göre Sa'd b. Mu'âz (5/626) (r.a.): "Ya Rasûlellah! İçinde gölgeleneceğin bir gölgelik yapmayalım mı? Bineceğin hayvanları da yanında hazır bulundurur. Sonra düşmanla karşılaşırız. Eğer Allah Teâlâ bizi aziz kılar düşmanımıza galip kılarca bu hoşlandığımız bir şey olur. (Allah Korusun) Aksi durumda, binitlerine biner arkanızdaki birliklere katılırsınız. Ey Allah'ın Nebîsi! Ashabın bir kısmı seni arkalarında bırakarak savaşa girişecekler, onların size olan sevgileri bizden az değildir. Eger senin savaşa bil fiil gireceğini zannetselerdi seni arkaya bırakmazlardı... Rasûlullah Sa'd b. Mu'az'ı hayır ile övdü, ona hayır ile dua etti. Hz. Ebu Bekir ve Sa'd b. Mu'âz (r.a.) Hz. Peygamber'in yanında nöbet tutuyorlardı¹⁰³.

Rasûlullah'ın ashabıyla müşâvere etmesi ve ashabdan birinin görüşünü benimsemesi onun re'y ve ictihadla amel ettiğini gösterir.

3- Rasûlullah'ın ashabıyla istişarede bulduklarına dair örneklerden biri de Uhud savaşında Medine'nin dışına çıkıp çıkmama konusundadır. Hadîs ve tarih kitaplarının anlattıklarına göre olay şöyle olmuştur. Kureyş, Bedir savaşında büyük bir yenilgiye uğrayınca, Ebu

101 el-Vâkıdî, *Kitabu'l-Megazî*, I, 53.

102 *Usûlu's-Serahî*, II, 91.

103 İbnü Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, II, 272.

Süfyan (31/651) Bedir Savaşı'nın intikamını almak için Kureyşi ve çevre kabilelerini müslümanlara karşı toplamaya başladı. Hicretin ikinci senesi Şevval ayında büyük bir orduyla Medine'nin karşısındaki vâdinin bir kenarında, iki su kaynağının bulunduğu yere indi. Rasûlullah bunu öğrendi. Bedir Savaşı'nda bulunmayan genç müslümanlar çıkıp savaşmak istediler. Rasûlullah (s.a.s.) bir rüya görmüştü. Bunu ashabına anlattı: **"Rüyamda kesilen bir sığır ve kılıcımdan açılan bir gedik gördüm ve hoşlanmadım. Bu ikisi iki musibettir ve kendimi sağlam bir zırh içinde gördüm. Boğazlanan sığırı ashabımdan şehid edilecek bir grup olarak, Kılıcımdaki gediği ehli beytimden birinin öldürülmesiyle ve sağlam zırhı da Medine Şehri olarak yorumladım. Binâenaleyh ey Halk! Şehrin içinde durun eğer düşman şehre girerse onunla sokak savaşı yaparız. Damların üstünden onları vururuz"** buyurdu. Bedir Savaşı'nda bulunmayanlar: **"Biz böyle bir günü bekliyor ve Allah'a dua ediyorduk, Allah bu fırsatı ayağımıza kadar gönderdi. Kureyş ile şimdi hesaplaşmazsak onlarla ne zaman savaşacağız"** dediler. Halktan da bir çoğu şehir dışında savaşmayı önerdi. Bu durum karşısında Hz. Peygamber (s.a.s.) Cuma namazını kıldırınca halka va'zu nasihatta bulundu ve düşmanla savaşmalarını emretti, sonra evine geldi zırhını istedi ve onu giyindi ve daha sonra Medine dışına çıkılmasını emretti. Görüş ve tecrübe sahibi bazı kişiler, durumu öğrenince: **"Ne yaptık? Rasûlullah'ı bunu yapmaya zorladık; Halbuki O, Allah'ı ve onun muradını daha iyi bilir ve ona semadan vahiy geliyor"** dediler ve: **"Bize emrettiğin gibi şehirde dur"** dediler. Rasûlullah: **"Zırhını giyen bir Peygamber savaşmadıkça onu çıkarması doğru olmaz. Şimdi siz Allah'tan sakının ve düşmanla karşılaşınca sabır ve sebat gösterin"**¹⁰⁴ buyurdu.

Bu olayda da Rasûlullah ashabın görüşüne uymuştur.

4- Hendek Savaşı'nda Selmânû'l-Fârisî (35/655)'nin Medine'nin etrafına Hendek Kazma görüşünü Rasûlullah'ın beğenmesi ve bunu uygulamaya koyması ashabıyla müşaverede bulunduğunu ve kendi ictihadiyle amel ettiği gösterir¹⁰⁵.

5- Rasûlullah (s.a.s.)'in ashabıyla danışmada bulunduğu ve onların görüş ve ictihadiyle amel ettiğinin örneklerinden biri de yine Hendek savaşında Rasûlullah'ın Gatafan kabilesiyle barış anlaşması yapmak istemesidir.

Olay şöyle özetlenebilir. Hendek Savaşında Medine halkı bir aya yakın bir zaman muhasara altında kalınca sıkılmaya başladılar. Rasûlullah halkı sıkıntıdan kurtarmak istiyordu. Bunun için Gatafanlı'ların komutanı olan Uyeyne b. el-Hisn (el-Isabe, III, 54) ve el-Haris b. Afv'e elçi gönderdi.

¹⁰⁴ İbnu Hişâm, *es-Sîretun-Nebeviyye*, III, 64-67.

¹⁰⁵ a.g.e., III, 235; *Ahzhâb* 33/9-10. ayetleri bu olayı anlatmaktadır.

Gatafanlı'ların savaştan çekilmelerine karşılık Medine hurmalarının üçte biri verilecekti. Taraflar anlaşular. Anlaşma metni hazırlandı. Rasûlullah imzalayacağı zaman Medine halkının iler i gelenlerinden Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde (15/636)'yi çağırdı. Durum onlara anlattı ve istişarede bulundu. Sa'd der: "Ya Rasûlellah! Senin sevip bizim yapmamızı istediğin bir iş midir? Yoksa yapmamız gereken Allah'ın bir emri midir. Veyaht sizin bize önerdiğiniz bir şey midir? dediler. Rasulullah: "Bilakis benim önerimdir. Vallahi ben de bunu yapmak istemem. Ancak görüyorum ki Arab tek bir el olmuş, size her taraftan saldırıyorlar. Onların güçlerini her hangi bir şekilde kırmak istiyorum" buyurdular. Bunun üzerine Sa'd b. Muâz: "Ya Rasûlellah! Biz ve onlar Allah'a ortak koşuyor, putlara ibâdet ediyor, Allah'a ibâdet etmiyor ve onu bilmiyorduk. Bu durumda iken, onlar, misafirlik ve satın almanın dışında bizden tek bir meyve bile isteyemezlerdi. Allah bize İslâm'ı ikram edip bize doğru yolu gösterip ve bizi İslâmı şereflendirdikten sonra mı, mallarımızı onlara vereceğiz? Hayır, buna gerek yok. Allah aramızda hüküm edinceye kadar onlara kılıçtan başka bir şey veremeyiz" dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah: "Sen nasıl istersen öyle olsun Ya Sa'd!" buyurdular. Sa'd b. Muâz anlaşma müsveddesini aldı, onu iptal etti: ve "Onlar kendilerine çalışsınlar"¹⁰⁶ dedi. Görüldüğü gibi Rasûlullah burada da ashabının görüş ve icthadı doğrultusunda amel etmiştir.

Rasûlullah'ın hayatı incelendiğinde, onun dünya işlerinde ve özel hayatında icthadda bulunduğu görülür. İslâmî kaynaklarda bunun çokça örnekleri vardır. Birkaç tanesini kaydedelim.

1. Bunlardan en yaygın olanlarından biri hurmaların aşılınması olayıdır. Kaynakların bildirdiğine göre Rasûlullah Medine'ye geldiklerinde Medineli'lerin hurmaları aşılacaklarını gördü. Rasûlullah bu işlemi hoş karşılamadı ve: "Belki bu işi yapmasaydınız, daha iyi olurdu" buyurdu. Medineli'ler hurmaları aşılama işini bıraktılar. O yıl hurmalar zayıf, cılız ve hastalıklı oldu. Rasûlullah hastalıklı hurma mahsulünü görünce: "Hatırladığım kadarıyla sizin hurmalarınız böyle değildir" dediler. Medineli'ler: "Ya Rasûlellah siz aşlamayı yasakladınız. İşte böyle oldular. Meyvenin iyisi aşıyla olur" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: "Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz. Ben dininizin işini daha iyi bilirim" dediler.

Müslim'in rivâyetine göre Rasûlullah: "Eğer aş onlara fayda veriyorsa, aşılansınlar. Ben ancak bir zannı buldum. Beni zann ile

¹⁰⁶ Usûlü's-Serahî, 91.

suçlamayın. Fakat ben size Allah'tan bir şey söylersem onu alın. Çünkü ben kesinlikle Allah'z karşı yalan söylemem"¹⁰⁷ buyurdular.

Başka bir rivâyette: "Ben bir beşerim, size dininizden bir şey emredersem onu alın, size kendi re'yimeğn bir şeyle emredersem ben ancak bir beşerim" demiştir.

Yukarıda kayd edilen hadiste "zan" ve "re'y" sözcükleri kullanılıyor. Rasûlullah'a göre bu kelimeler icthad mânâsındadır. Yani Rasûlullah icthadda bulunmuş, sonra da bu icthadından rucû' etmiştir. Hem de: "**Ben bir insanım**" demiş ve hatadan dönmenin bir fazilet olduğunu ümmetine göstermiştir.

2. Rasûlullah'ın zevcelerini memnun ve hoşnut etmek için yaptığı bazı işler vardır. Bunlardan meşhur bal olayı ve bu yüzden Rasûlullah'ın hanımlarından bir ay ayrı kalmasına yemin etmeleri. Yani "**ilâ**" da bulunması olayı bunlardan birine örnek olabilir.

Kaynaklarda çok değişik şekilde ve uzunca anlatılan olay. Buhari ve Müslim'in Hz. Aişe (r.a.)'dan rivâyetlerine göre şöyle cereyan etmiştir: Hz. Aişe diyor ki: "**Rasûlullah (s.a.s.) hanımlarından Cahş'ın kızı Zeyneb (20/641)'in yanında bulunuyordu. Zeyneb'in ona bal şerbeti ikram ettiğini biliyorduk. Hafsa (45/665) (r.a.) ve ben aramızda şöyle anlaştık. Rasûlullah Zeyneb'in hücrelerinden çıktıntan sonra, hangimize gelirse O, Rasûlullah'a: "Meğafir¹⁰⁸ mi yedin? senden meğafir kokusu alıyorum**" diyecekti. Hz. Peygamber Zeyneb (r.a.)'nın hücrelerinden çıktıktan sonra Hz. Hafsa'nın hücrelerine giderler. Hz. Hafsa (aralarında konuştukları gibi) yukarıdaki sözü söyler. Rasûlullah: "**Hayır, fakat Zeyneb'in yanında bal şerbeti içtim. Yemin ediyorum onu bir daha içmiyeceğim, bunu kimseye söyleme**" der. Hz. Hafsa da bu sırrı tutamaz arkadaşı Aişe (r.a.)'a söyler ve böylece bu sır yayılmış olur. Hz. Peygamber de "**Hanımlarından bir ay ayrı kalmak üzere**" yemin eder¹⁰⁹. Bunun üzerine: "**Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını sen kendine niye haram kılıyorsun...**"¹¹⁰ ayeti nazil oldu.

Bu ayetlerde Hz. Peygamber'e bir itab olduğu açıktır. Zira Rasûlullah baldaki kerih kokudan dolayı, helâl olan balı kendi görüşü ve icthadıyla kendine haram kılmak istemiş. Allah Teâlâ Rasûlullah'ın bu icthadını uygun bulmadığını yukarıda kaydedilen ayetlerle ve sitemle açıklamıştır¹¹¹. Meseleye sadece bal olayı ve Rasûlullah'ın zevceleriyle olan

107 Müslim, Fedail. IV. 1836.

108 Meğafir, Mağfur'un cemidir. Mağfur ise Urfut ağacından çıkan kokulu bir reçinedir. Arı ve reçinelere konarak bal yaparsa, balından meğafir kokar. en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis, III, 374. Yazır Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5960.

109 Sahihu Müslim, Talâk, II, 1100 (1474); Yazır Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5960.

110 Tahrîm 66/1-3.

111 Yazır Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5085-5122.

münasebetleri açısından bakılırsa bu olay Rasûlullah'ın şahsına has bir dünya işi olabilir. İşin içine yeminin girmesi ve Rasûlullah'ın (ilâ)'da bulunması tamamen şeri bir meseledir.

3. Rasûlullah'ın kendi re'y ve kanaatıyla, İbn-i Ümmi Mektum'a yüzünü buruşturması, ekşitmesi ve bu yüzden Allah Teâlâ'nın sitemine muhatab olmasıdır.

Kaynaklar olayı şöyle özetlerler. Hz. Aişe (r.a.)'dan rivayete göre, bir gün Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup Rasûlullah'a gelmişlerdir. Rasûlullah onları İslâm'a çağırıyordu. Bunların İslâm'ı kabul etmeleriyle daha birçoklarının müslüman olmalarını umuyordu. Konuşmanın çok önemli bir sırasında a'ma olan (gözleri görmeyen) İbn-i Ümmi Mektum gelerek: "**Ya Rasûlellah! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana öğret**" demeye başladı. Gözleri görmediğinden Rasûlullah'ın meşguliyetini bilmiyordu. Aynı sözleri tekrar etti. Rasûlullah kendi sözünü kesip onunla meşgul olmak istemiyordu. Çünkü kendi kanaatine göre Kureyş'in ileri gelenlerini İslâm'a dâvet etmek daha önemliydi. bunun için Rasûlullah yüzünü buruşturdu ve öteye döndü. Bunun üzerine Abese Süresinin ilk ayetleri nazil oldu: "**O, (Peygamber) a'manın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü...**"¹¹². Bu olaydan sonra Rasûlullah İbn-i Ümmi Mektum'a ikram eder, onu gördüğünde: "**onun için Rabbimin bana itabta bulunan kimseye merhaba, bir ihtiyacın varmı?**"¹¹³ derdi.

Bu olaydan da anlaşılıyor ki, Rasûlullah'ın bu davranışı kendi ictihadiyle olmasaydı, bu ilahi siteme muhataba olmazdı.

PEYGAMBER'İN İCTİHADINI AKLEN VE ŞER'AN CÂİZ GÖRÜP, VAHYİ BEKLEMESİNİ ŞART KOŞANLAR

Hanefî usul âlimleri, ister harb ve dünya işlerinde olsun, isterse şer'î hükümlerde olsun, her konuda Rasûlullah'ın ictihadını caiz görürler. Ancak vahyi beklemesini şart koşarlar. Yani bir olay meydana geldiğinde Rasûlullah önce vahiy beklemekle memurdur. Önce vahyi bekler, vahiy gelirse gelir, gelmezse o zaman ictihad ile memur olur¹¹⁴. es-Serahsî (490/1096)'nin görüşü de aynı doğrultudadır. es-Serahsî: "**Rasûlullah vahyi bekler. Gelmezse kendi re'y ve ictihadiyle amel eder. Hükümü açıklar. Rasûlullah'ın bu ictihadı Allah Teâlâ tarafından kabul edilip ikrar olununca o hüküm için kesin bir delil olur**"¹¹⁵ der. İmamul-Harameyn daha değişik bir görüş sergiler: "**Belki en doğru olan Hz Peygamber**

112 Abese 80/1-3.

113 el-Fahru'r-Râzi, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXXI, 54-55.

114 Kemalubnu'l-Humâm, et-Tahrîr fi Usûli'l-Fıkıh, s. 525.

115 Usûlu's-Serahsî, II, 91.

(s.a.s.) Kavâid ve usulde ictihad etmez. Bilakis vahiy bekler. Tefâsile, furûata gelince onlarda tasarruf ve ictihada mezundur. İctihad eder. Hz. Peygamber'in ictihadı kesinlik ifade eder. Başkalarının ictihadı zannı galip ifade eder"¹¹⁶ der.

Hanefî usulcuları bekleme süresinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, bu sürenin üç gün olduğunu söylemişlerdir. bazıları: "Amacın kaçırılmasından korkulduğu zamana kadardır" demişlerdir. Bazıları da: "Rasûlullah'ın vahiyden ümidini keseceği bir zaman geçmesidir"¹¹⁷ demişlerdir.

Rasûlullah vahiyden ümidini kestikten sonra ictihad etme hali ümmetin alimlerinden ictihadla amel edenlerin bir benzeridir. Müctehid alimler bir mesele ile karşı karşıya geldiklerinde onu önce kitab ve sünnete arzederler. Kitab ve sünnette bir çözüm yolu bulamazlarsa, o zaman ictihad ederler. Bu şuna benzer. Birisi beraberinde suyu olmadığı halde bir sefere çıkar. Fakat suyun var olduğunu ümit etmektedir. Bu adam acele teyemmüm etmeyip suyu araması gerekir. Eğer suyun varlığını ümit etmiyorsa veya suyun olmadığını kesin biliyorsa, suyu aramakla meşgul olmaz. Teyemmüm eder. Rasûlullah'dan başka müctehidlerin durumu böyledir. Bunların vahiyden ümitleri yoktur. Binâenaleyh re'y ve ictihad ile amel etmeyi geciktirmeleri doğru olmaz. Rasûlullah'a gelince ona her an vahiy gelebilir. Bu bakımdan Rasûlullah'ın hali suyun varlığını uman kimsenin haline benzer. Bu sebeple o bekler. İctihadla amel etmede acele etmez. Vahiyden ümidi kesilince kendi re'y ve ictihadıyla amel etmesi gerekir. Hz. Peygamber'in ictihadı Allah Teâlâ tarafından onaylanınca o kesin bir delil olur. Netice olarak Rasûlullah'ın ictihadıyla sabit olan hüküm vahiyyle sabit olan hüküm gibidir¹¹⁸.

Hanefilerin bu görüşü şuradan kaynaklanmaktadır. Hanefilere göre kıyas vahy-i batın olduğu gibi Allah Teâlâ tarafından taktır olunan Rasûlullah'ın ictihadı da vahiy batındır. Yani vahiy olan Allah'ın taktıridir. Kıyas ve ictihadın kendisi değil¹¹⁹.

Hanefiler vahiy, zâhir ve bâtin diye iki kısma ayırırlar. 1) Melek vasıtasıyla olan, 2) Peygamber'e hiçbir söz açıklanmaksızın yine meleğin işaretiyle onun gönlüne, kalbine doğan, hüküm, bilgi. Nitekim Rasûlullah (s.a.s.) bir hadisinde: "**Ruhu'l-Kuds, (Cebrail) ruhuma fısıldadı ki, rızkını tamamlamadıkça hiçkimse ölmeyecek. Öyleyse Allah'tan korkun ve helal rızkı arayın**"¹²⁰ buyurmuştur.

Vahiy batına gelince: O, kalbin öyle bir teyid edilip kuvvetlenmesidir ki onda ne bir şübhe ne bir sıkıntı ne de bir engel kalmaz.

116 İmamul-Harameyn el-Bruhan fî Usûli'l-Fıkıh, II, 1356.

117 Usûlü's-Serahsî, II, 91.

118 a.g.e. II, 96.

119 Fevâtihu'r-Rahmât, II, 370-371.

120 a.g.e., a.y.; Usûlü's-Serahsî, II, 90; İbnu Mâce, Ticârat, 20, II, 725.

Bu da Allah Teâlâ'nın Peygamber'inin kalbinde nur yaratmasıdır ki, hadisenin hükmü onunla inkişaf eder ve hak ortaya çıkar. İşte bu gerçeğe Allah Teâlâ: "**İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğiyle hüküm edesin diye...**"¹²¹ ayetiyle işaret etmektedir. Bütün bunlar ibtilaya bağlıdır. İbtılanın mânası ise, hadisenin hakikatını ortaya çıkıncaya kadar kalbiyle derinlemesine düşünmedir. Bütün bunlar Rasûlullah'a mahsustur. Rasûlullah'ın bu şekildeki içtihadıyla kesin hüküm sabit olur. Bu konuda ümmetin ona ortaklığı düşünülemez. (Ancak onun ümmetinden dilediğine ikram ettiği kerametler ayrı)¹²².

Vahye benzer: Hanefi usul alimelri birde Hz. Peygamber'in icthadını vahye benzer olarak nitelerler. Rasûlullah hakkında onun rey' ve icthadla nasslardan hüküm çıkarması şibih vahiydir. Vahye benzerdir. Rasûlullah'ın bu yolla icthadı vahy ile sabit olan hüküm durumundadır. Çünkü Rasûlullah'ın böyle bir içtihadı, hakkında delil olduğunda şüphe yoktur. Zira O, hata üzerine ikrar edilmez. Ve onun yaptığı bu icthad kesin bir delil olur. Ümmet müctehdilerinin icthadları hiçbir zaman vahiy durmunda değildirler. Çünkü Rasûlullah'ın dışındaki müctehidler hata da ederler, isabet te edebilirler¹²³.

PEYGAMBER'İN İCTİHADINI AKLEN VE ŞER'AN

CÂİZ GÖRÜP VAHYİ BEKLEMİYİ ŞART KOŞMAYANLAR

Bu görüşün özeti şudur: Rasûlullah'ın icthad etmeleri aklen caiz olduğu gibi şer'an de caiz ve vâkîdir. Rasûlullah, hakkında vahiy olmayan meselelerde bir olayın ortaya çıkışıyla veya bir soruyla muhatap olduğunda kendi rey ve icthadını ortaya koymuş ve onunla amel etmiştir. Usul alimelri cumhurun görüşü budur. İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve hadiscilerin çoğunluğunun görüşü de bu doğrultudadır¹²⁴. Rasûlün ahkâmı icthadı gerçekte bir kıyastır. Meskutu nentuka ilhak etmek, yani, hakkında nass olmayanı, hakkında nass olana katmak suretiyle icthad etmektir ki, bu da kıyastır¹²⁵.

Rasûlullah'ın ahkâmı icthadını kayıtsız şartsız caiz görenler görüşlerini aklî ve naklî delillere dayandırır. Naklî delilleri de yine ikiye ayırırlar. 1-Ayetler, 2-Hadisler.

1-AYETLER: Aşağıdaki ayetler Hz. Peygamber'in icthad ettiğini, etmesi gerektiğini göstermektedir.

121 Nisa 4/105.

122 Usûlu's-Serahsî, II, 90.

123 a.g.e. II, 90-91.

124 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 144; Fevâihü'r-Rahmût, II, 366; Usûlu's-Serahsî, II, 93, 130; Muhammed Emin, Teysîru't-Tahrîr, IV, 185.

125 Fevâihü'r-Rahmût, II, 366, Muhammed Emin, Teysîru't-Tahrîr; IV, 185.

1) "... Ey akıl sahipleri ibret alın"¹²⁶. Bu ayetle Allah Teâlâ akıl sahiplerinin ibret almalarını istiyor. Yani buradaki hitab umumidir ve bütün basiret sahiplerini içermektedir. Rasûlü ekrem efendimizin akli ve basireti herkesten daha fazla ve parlak olduğunda da şüphe yoktur. Binâenaleyh Rasûlullah (s.a.s.) ayette geçen ibret alma emrine dahildir. Bu da ictihad ve kıyasla amel etmenin delilidir¹²⁷. Bu ayette geçen **itibar** kelimesini müfessirler tafsilatlı bir şekilde açıklamışlar ve neticede şu sözlerle özetlemişlerdir: "**İtibar**, eşyanın kendi cinsinden başka bir şeyin eşyaya nazarla bilinmesi için, eşyanın hakikatına ve eşyanın o hakikatlara delalet yönlerine ve cihetlerine bakmaktır"¹²⁸. Yukarıda da açıklandığı üzere ictihadın mânası budur.

2) "... Halbuki onu, Rasûle veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi bunların arasından işin iç yüzünü anlayanlar onun ne olduğunu bilirlerdi..."¹²⁹ ayette geçen istinbat'ın manası re'y ve nazarla nasslardan manayı çıkarmaktan başka bir şey değildir. Görüş ve re'y ile nasslardan manayı çıkarmak da, ya nassın hükmünü benzerlerine geçirmek istenir ki, bu kıyastır. Yahut onunla (**istinbatla**) kalbin mutmain olması, sukunete ve huzura kavuşması arzu edilir. Ayette geçen **ulul-Emr**'in açıklamasında bazıları ordu komutanları umerâ'dır demişler. Bazıları da ulemâdır demişler. Doğru olan ulemâ olmasıdır. Zira amirler âlim olurlarsa **istinbat** yani ictihad edebilirler¹³⁰. Ayette geçen **minhum**, zamirine Rasûlullah'ında dahil olduğunda şüphe yoktur. Biâenaleyh **istinbat**, yani ictihad etme işine de dahildir. Sonra bu ayet harb işlerini ve diğer bütün şeri olayları da kapsamaktadır. Ve yine bu ayette Rasûlullah harb işlerinde ve diğer işlerde **istinbatla** yani ictihad ile mükellef olduğu sabit olur¹³¹.

el-Fahrur-Razi, bu ayeti tefsirinde genişçe açıkladıktan sonra bu ayet şu dört şeye delâlet eder der:

a) Olayların hükümlerinde nasslarla bilinmeyen bilakis istinbatla ictihadla bilinenler vardır.

b) **İstinbat**, kesin bir delildir.

c) Olayların hükümlerini bilmede avam tabakalarının ulemâ'yı taklid etmeleri gerekir.

d) Nebî (s.a.s.) ahkâm'da **istinbatla** mükelleftir. Zira Allah Teâlâ olayların Rasûle ve Ülü'l-Emre götürülmesini emretmiştir.

126 Haşır 59/2.

127 el-Âmidî, el-İhkâm fi Usûl'l-Ahkâm, IV, 144; Usûlu's-Serahsî, III, 93-130.

128 el-Fahrur-Râzi, et-Tefrisuru'l-Kebîr, XXIX, 282.

129 Nisa 4/83.

130 Usûlu's-Serahsî, II, 128; et-Tefisuru'l-Kebîr, X, 200.

131 a.g.e. a.y.; es-Sâbüni, Safvetu't-Tefâsir, I, 292.

3) "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükm edesin diye sana kitabı hak ile indirdik..."¹³². Yukarıda işaret edildiği gibi bu ayeti hem Rasûlullah'ın ictihaadını caiz görenler hem de caiz görmeyenler delil getirirler. İhtilaf "erâ" fiilinin ifade ettiği mânadan kaynaklanır. Rasûlün ictihaadını caiz görenler "erâ" inandırmak kanaat getirmek manalarına olur. Binâenaleyh "bima erâkellâh" demek "O hükme Allah'ın seni inandırdığı ile..." demek olur¹³³. Ebu Ali el Fârisî (377/987)'nin ayetle ilgili açıklamasını burada kaydetmek faydalı olur. Ebu Ali el Fârisî erâ fiili ya kalble görme manasına, yada iki meful alan görmek manasına veyahut itikad manasıdır. Birinci mâna olamaz. Zira olaylar kalple görülmez. İkincide olamaz. Çünkü buda if'al'a geçince üç meful alır. Halbuki iki meful almıştır. Birinci ve ikinci mânalar olmayınca üçüncüyü yani inanmak ve kanaat getirmek manalarını almak gerekir¹³⁴ der.

4) "... işlerde onlara danış..."¹³⁵. Bilinmektedir ki müşavere, danışma Rasûlullah'ın ictihaad yoluyla verdiği hükümlerde olur. Yoksa vahiy yoluyla verdiği hükümlerde değil, zira vahiy yoluyla verdiği hükümlerde danışmaya ihtiyaç yoktur. Çünkü o Allah'ın emridir ve kesindir¹³⁶.

Rasûlullah'ın hayatı incelendiğinde görülür ki o, ashabıyla her konuda müşavere etmiştir. Daha doğrusu müşavereyle emredilmiştir. Yukarıda kaydedilen ayet bunun kesin delilidir. O ashabıyla harp ve dünya işlerin de bunların dışında ahkâmla ilgili işlerde de istişarede bulunmuştur. Esirlerden fidye alınması, Uhud savaşınad şehrin dışına çıkılıp çıkılmaması, Hendek Savaşında şehrin etrafına hendek kazılması ve daha birçok işler hep müşavereyle kararlaştırılmıştır.

İşte ezan meselesi de bunlardan biridir. Hadis kitaplarında mufassal olarak anlatıldığına göre: Abdullah b. Zeyd gelir ve rüyasında ezanla ilgili gördüklerini Rasûlullah'a anlatır. Rasûlullah ona: "**Bilal'e söyle okusun; zira onun sesi daha güzeldir**" der. Bilal ezanı okuyunca Hz. Ömer (r.a.) hemen koşar gelir: "Ya Rasûlellah! Abdullah'ın gördüklerini ben de gördüm" deyince Rasûlullah: "**Allahu Ekber bu daha sağlam**"¹³⁷ der. Açıktır ki, bu, danışma ve ictihaad yoluyla alınan bir karardır. Vahiy yoluyla değil. Vahiy yoluyla olsaydı, Rasûlullah'ın yukarıdaki sözü söylemesine gerek kalmazdı. Ezanın şeri bir hüküm olup Hakkullah'dan olduğunda şüphe yoktur¹³⁸.

132 Nisâ 4/105.

133 Tefsîrû'l-Kebîr, XI, 33; Fevâtihu'r-Rahmût, II, 368; el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 144.

134 Tefsîrû'l-Kebîr, XI, 33.

135 Ali İmran 159.

136 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 144.

137 Usûlu's-Serahsî, II, 94; Sunenu İbni Mâce, Ezân, I, 323; Sahîhu Müslim, Bed'u'l Ezân, I, 285; Sunenu Ebî Dâvud, Bed'u'l Ezân, I, 116; İbnu Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, II, 232; İbnu Hişam, Siret, II, 154; Siretü İbni İshak, s. 277.

138 Usûlu's-Serahsî, II, 94.

Rasûlullah'ın kıyas ve icihad yapmasını caiz görmeyenler: **"Rasûlullah ahabın gönlünü hoş tutmak için onlarla istişarede bulunuyordu"** derler. Bu iddianın hiçbir dayanağı yoktur. Zira Rasûlullah hakkında vahiy olan hükümlerde ashabıyla istişarede bulunmuyordu. İstişare ettiği konularda ya onların görüşleri doğrultusunda amel ediyor veya etmiyordu. Rasûlullah ahabın görüşleriyle amel etmediğinde onların gönüllerini hoş tutma söz konusu olamaz. Hatta birnevi istihza bile akla gelebilir. Allah Rasûlüne böyle bir zamanda bulunmak muhaldır. Eğer Rasûlullah onların görüşleriyle amel etmek için onlara danışmada bulunuyorsa şüphesiz Rasûlullah'ın görüşü onların görüşünden daha kuvvetlidir. Hakkında nass olmayan konularda ahabın icihadiyle amel caiz olunca Rasûlullah'ın icihadiyle daha iyi caiz olur. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Rasûlullah ashabıyla onların gönüllerini hoş tutmak için değil, tersine fikirleri birleştirmek ve görüşleri kuvvetlendirmek için istişare ediyordu. İslamda meşveretin önemi hakkında Hz. Peygamber'in birçok hadis-i şerifleri olduğunu da gözden uzak tutmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (r.a.)larla bir konuda müşaverede bulundu, sonra onlara: **"Söyleyin, çünkü ben bana vahyolunmayanda sizin gibiyim"** demiştir¹³⁹.

5) **"Yeryüzünde ağır basıp (küfrün belini kırıncaya) kadar hiçbir peygamber'e esirleri bulunması yaraşmaz"**¹⁴⁰. Esirler konusunda Hz. Ömer **"bunlar öldürülsün"**, Ebu Bekir (r.a.) **"fidye alınsın"** demişlerdi. Rasûlullah (s.a.s.) de Ebu Bekir'in görüşünü benimseyerek esirleri mal karşılığında serbest bırakmıştı. Eğer bu esir işlemi icihad ile olmasa idi, bu ayette Peygamber (s.a.s.)'e Allah Teâlâ sitemde bulunmazdı¹⁴¹ (Ayette ilgili geniş açıklama 7-8'de geçti).

6) **"... Allah seni affetti niçin onlara izin verdin"**¹⁴² ayeti de Rasûlullah'ın icihadını gösterir. Bu ayette Cenab-ı Hak icihad ettiğinden dolayı Rasûlullah'a sitem ediyor ve icihadında hata ettiğini haber veriyor. Bu sitem ve azarlama, hakkında vahiy olan bir hüküm de olmaz¹⁴³ (Geniş açıklama 18'de geçti).

7) **"Yüzünü buruşturdu, kendisine a'ma geldiği için arkaya döndü"**¹⁴⁴ bu ayette de Rasûlullah kendi icihadiyle hareket ettiği için ona açık bir sistem olduğu muhakkaktır¹⁴⁵. (Geniş açıklama 22-23 de geçti.)

139 Usûlu's-Serahsi, II, 94, 131.

140 Enfal 8/67.

141 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 144; Fevâtihi'r-Rahmût, II, 367; Emir Padişah Muhammed Emin, Tefsîru't-Tahrîr, II, 186.

142 Tevbe 9/43.

143 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 144; et-Tefsîru'l-Kebîr, XVI, 84; Emir Badişah Muhammed Emin, Tefsîru't-Tahrîr, II, 185.

144 Abese 80/11.

145 et-Tefsîrû'l-Kebîr, XVI, 74.

8) Rasûlullah'ın bazı münafıklara istiğfar etme arzusu yönündeki icthadları:

Bu konuda değişik rivayetler vardır. Bunlardan biri: "Sadakalar hususunda müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamıyanları çekiştirip onlarla alay edenler varya Allah işte onları maskaraya çevirmiştir ve onlar için acıklı bir azap vardır"¹⁴⁶ ayeti münafıklar hakkında nazil olunca münafıklar: "Bize istiğfarda bulun Ya Rasulellah!" dedi ve istiğfarla meşgul olmaya başladı.

Başka bir rivayette münafıkların reisi Abdullah b. Ubeyy b. Selûl (9/630) ölüm hastalığına düşünce oğlu Abdullah (el-İsabe II, 335), Rasûlullah (s.a.s.)'e gelerek babası için istiğfar etmesini istedi. Abdullah halis bir müslüman olduğu için Hz. Peygamber onun hatırını kırmadı ve babasının affı için Allah'a dua etti. Bunun üzerine aşağıdaki ayet nazil oldu: "Ya Muhammed! Onlar için ister af dile, ister dileme, onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek..."¹⁴⁷. Rasûlullah'ın münafıklar için af dilemesi kendi icthadlarıyla değil de vahiyle olsaydı, Allah Teala Resulüne hitaben bu ayeti indirmezd¹⁴⁸.

9) Yukarıdaki hadiseye benzer bir olay da şöyledir: İbn-i İshak (150/767)'ın İbn-i Abbas'tan rivayetine göre İbn-i Abbas şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğini duydum. Abdullah b. Ubeyy vefat edince oğlu Abdullah Rasûlullah'a gelerek gömleğini babasına kefen yapmak için vermesini ve birde Rasûlullah'ın babasının namazını kıldırmasını istedi. Rasûlullah gömleğini verdi. Sıra namaz kıldırmasına gelince Rasûlullah namazının kıldırılmaya hazırlanınca Rasûlullah'ın önüne geçtim ve "Ya Rasulellah! Falan gün şöyle diyen, falan yerde böyle yapan Allah düşmanı Abdulah b. Ubeyy'in namazını mı kıldıracağını?" Onun kötülüklerini sayıyordum. Rasulellah tebessüm ediyordu. Ben daha çok ısrar edince: "Ya Ömer beni rahat bırak, bu konuda Rabbim beni serbet bıraktı. Yetmiş kezden fazla ettiğimde Allah'ın affedeceğini bilsem daha fazla af dilerim" dedi. Sonra namazını kıldırdı. Kabrine kadar yürüdü. Defin işi bitince Rasûlullah'a karşı olan cür'etime hayret ettim. "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim". Allah'a yemin edim ki az sonra "onlar ölen hiçbirine asla namaz kıldırma, onun Kabri başında da durma. Çünkü onlar, Allah ve Rasulünü inkar ettiler de fasık olarak öldüler"¹⁴⁹ ayeti nazil oldu. Rasûlullah bu olaydan sonra hiçbir münafığın üzerine namaz kılmadı¹⁵⁰.

146 Tevbe 9/79.

147 Tevbe 9/80.

148 el-Fahru'-Râzi, et-Tefsiru'l-Kebîr, XVI, 146.

149 Tevbe 9/84.

150 İbnu Hişam, es-Sîratu'n-Nebeviyye, IV, 196-197, et-Tefsiru'l-Kebîr, XVI, 152.

Bu olayda Rasûlullah kendi kanaat ve ictihadıyla hareket etmiştir. Fakat Allah Teâlâ Rasûlullah'ın bu ictihadını tasvib etmemiş, kafirlerin cenazelerine namaz kılınıp kılınmayacağını hükme bağlamıştır. Görüldüğü üzere cenaze üzerine namaz kılmak ne drünya ne de savaşı işidir. O, şer'i bir hüküm olup, müslümanların yapması gereken bir ibadettir.

10) Rasûlullah'ın amcası Ebu Talib (.../619)'e af dilemesi: Bilindiği gibi Rasûlullah (s.a.s.) Amcası Ebu Talib'in müslüman olmasını hırsla istemiş olmasına rağmen, O son nefesine kadar müslüman olmamıştı. Kaynakların anlattıklarına göre Ebû Talib öleceği zaman Rasûlullah onun yanına gelir. Ebû Cehil (2/623) Abdullah b. Ebû Umeyye (el-Isabe, II, 277)'yi onun yanında bulur. Rasûlullah amcasına: "**Ey Amca! Allah'tan başka ilah yoktur kelimesini söyle onu Allah katında senin lehine delil olarak kullanayım**" buyurdu. Ebû Cehil ve arkadaşı hemen söze karışarak: **Abdumuttalib (.../579)'in milletinden yüz mü çeviriyorsun? Ey Ebû Talib!**" dediler. Rasûlullah Kelime-i Tevhidi telkine devam etti. Fakat Ebû Talib bu kelimeyi söylemeyi kabul etmedi. Rasûlullah: "**Rabbim beni bundan men edinceye kadar bunun affedilmesini istemeye devam edeceğim**"¹⁵¹ dedi. Aşağıdaki ayet nazil oldu: "**Kâfir olarak ölüp- cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra akaraba dahi olsalar (Allah'a) ortak koşanlar için aff dilemek ne peygambere yararır nede müminlere**"¹⁵².

Bu ayet hakkında kaynaklarda anlatılan uzun rivayetleri anlatmaya yerimiz müsait değildir. Ayetin nüzul sebebinden anlaşıldığı gibi Rasûlullah amcası Ebû Talib'in Allah tarafından bağışlanması için kendi re'y ve ictihadıyla duada bulunmuş fakat Rasûlullah'ın bu isteği Allah tarafından kabul edilmemiştir¹⁵³.

2-HADİSLER: Rasûlullah'ın ictihadını gösteren hadisleri anlatmaya geçmeden önce Şa'bi (104/722)'nin şu sözünü kaydetmek yerinde olur. Şa'bi şöyle demektedir: "Rasûlullah bir meselede hüküm ederci sonra Kur'ân Rasûlullah'ın hükmünün tersine nazil olurdu. Rasûlullah'da önceki hükmünden vazgeçer Kur'ân'a yönelirdi". Açıkta ki Kur'ân'dan başkasıyla hüküm ancak ictihad olur¹⁵⁴.

1) Mekke'nin haram bir belde olduğun ifade eden hadis: Kaynaklarda kaydedilen hadisi İbn-i Abbas rivayet etmektedir. Mekke'nin fethedildiği gün Rasûlullah şöyle buyurdu: "**Mekke'nin fethinden sonra artık hicret yoktur. Fakat cihad ve niyyet vardır. Siz bir savaşa çağrıldığınız zaman ona katılın. Burası bir beldedir ki, Allah gökleri ve yeri yarattığı gündən beri muhterem kıldı ve Kıyamet gününe kadar**

151 Tefsîru'l-Kebîr, II, 393.

152 Tevbe 9/113.

153 et-Tefsîru'l-Kebîr, XVI, 208.

154 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 144.

Allah'ın muhterem kılmasıyla Haram bir belde olarak kalacaktır. Benden önce hiçkimseye orada savaşmak helal olmamıştır. Bana da günün belli bir saatinde orada savaşmak helal oldu. Binaenaleyh o, kıyamet gününe kadar Allah'ın haram kılmasıyla haram kılınmıştır. Dikeni kesilmez, avları ürkütülmez. Düşmüş eşyaları yerden kaldırılmaz. Ancak o düşüğü bilen müstesna. Otları da biçilmez". Rasûlullah sözün burasında iken, Abbas (r.a.) : "Ya Rasûlellah! el-İzhar (veya el-izhır) müstesna. Çünkü o, onalrın demircileri ve evleri için gereklidir" dedi. Rasûlullah'da: el-İzhar müstesna buyurdular¹⁵⁵.

Bilinmektedir ki, Rasûlullah Hz. Abbas'ın sözünü kabul edip "el-izhar müstesna" dediği zaman vahiy gelmemiştir. Çünkü vahiy belirtileri vardır. Bu belirtilerde o sırada Rasûlullah'da görülmemiştir. Öyle ise Rasûlullah'ın bu istisnası kendi ictihadıyla olmuştur. Bu da hükümdür.

2) "Alimler peygamberlerin vârisleridir"¹⁵⁶ şeklinde Rasûlullah'dan rivayet edilen hadistir. Bu hadis Hz.Peygamber'in ictihad ile amel ettiğini gösterir. Zira eğer peygamberler ictihad etmezlerse ümmetlerin alimleri peygamberlerde bulunmayan şeye nasıl vâris olacaklar? Bu durum ise rivayet edilen haberin hilafıdır. O'na ters düşmektedir¹⁵⁷.

3) Bir kadın Rasûlullah (s.a.s.)'e gelerek: "Ya Rasulellah! Babam üzerinde bir ay oruç borcu olduğu halde öldü. Ben ondan taraf onu ödeyebilirmiyim?" der. Rasûlullah: "Baban üzerinde bir borç olsaydı onu ödermiydin?" der. Kadın: "evet" der. Rasûlullah: "Öyle ise Allah'ın borcu ödenmeye daha layıktır"¹⁵⁸ buyurur. Bu olay Rasûlullah'ın kıyas yoluyla ictihadını gösterir.

4) Yine biri gelir Rasûlullah'a Ramazan orucunu parça parça arasını açarak kaza edip edemeyeceğini sorar. Rasûlullah: "Senin borcun olsa onun bir dirhem iki dirhem ödese, o borç senden kabul edilir mi?" buyurur. Adam: "evet" der. Rasûlullah'da : "Öyle ise Allah teala kulunun borcunu daha iyi kabul edendir". buyurur¹⁵⁹.

Bu da Rasûlullah (s.a.s.)'in mukayese yoluyla bir ictihadıdır.

5) Rasûlullah (s.a.s.) bir gün: "Kişi meşru olarak her yaptığı şeyden sevap kazanır. Hatta ailesiyle yaptığı cinsi temasta bile" buyurdu. Dinleyenlerden biri : "Birimiz şehvetini teskin edecek, ondan dolayı mükafatlanacak!" der. Bunun üzerine Rasûlullah: "O kişi şehvetini gayri meşru yerde haramda kullansaydı, günâhkar olur muydu?" buyurur.

155 a.g.e., IV, 145; et-Tâcul-Cami'u li'l-Usûl, II, 172; Sahihu Müslim, Kitabu'l-Hacc, II, 986-987.

156 Sunenu't-Tirimzi, V, 49; Musnedu Ahmed b. Hanbel, V, 196.

157 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 145.

158 Usûlu's-Serahsî, II, 130. Müslim, Siyam, II, 804.

159 a.g.e., a.y.

Derler ki: "evet". Nebî (s.a.s.) : "O kişi şehvetini helal yolda kullandığında da bunun gibi ecir ve sevap alır" buyurdular¹⁶⁰. Bu sözler de Rasûlullah'ın ictihad yoluyla bir açıklamalarıdır.

6) Rasûlullah (s.a.s.)'in Hacc ve Kurbanla ilgili hadisi: Hz. Câbir (78/697) (r.a.)'den rivayete göre Câbir (r.a.) Nebî (s.a.s.) Mekke'ye kurbanlıklar gönderdiği hac günü onunla beraber hacc etti. Kendisiyle beraber kurbanlıklarını (Mekke'ye) sevk eden ashab, haccı ifrad niyetiyle telbiyede bulunmuşlar ve ihrama girmişlerdi¹⁶¹ : "Rasûlullah ashabına Ka'beyi tavaf etmek ve Safa ile Merve arasında sa'y etmek suretiyle Umre yapın. Saçınızı kısaltın. Sonra ihramdan çıkarak ihramsız olarak Mekke'de kalın. Terviye günü (Zilhicce ayının sekizinci günü) olunca Hacc niyetiyle yeniden ihrama girin ve telbiyede bulunun. Önce ki Haccı ifrat niyyetinizi Hacc-ı temettua çevirin" buyurdu. Bunun üzerine ashab: "Ya Rasûlullah! Biz ilk ihramda niyetimizi "Hacc" diye isimlendirmiştik. Onu nasıl mut'a yaparız?" dediler. Rasûl-i Ekrem: "Size emrettiğimi yapın. Eğer kurban göndermemiş olsaydım, bende size emrettiğim gibi yapardım. Fakat şimdi kurban mahalline ulaşip Mina'da kesilinceye kadar, haram olan şeylerin hiçbirini bana helal olmaz" buyurdu. Ashab Rasûlullah'ın dediğini yaptı¹⁶².

Rasûlullah burada yaptığı değişikliği kendi görüş ve ictihadıyla yaptığı açıktır. Çünkü bu sözleri söylerken veya daha önce üzerinde vahyin nüzulunu gösteren bir alamet olmadığı bilinmektedir. Rasûlullah'ın bu davranışı vahiyle olsaydı önce ashab bu değişikliğe karşı çıkmaz ve kendisi kurban gönderdiği hade bu hükme uyardı.

7) Rasûlullah'ın Kâbe'yi yeniden yapma arzusu: Hz. Âişe (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Nebî (s.a.s.) şöyle demiştir: "Haberin var mı, senin kavmin (yani Kureys) Kâ'be'yi yaptıklarında Hz. İbrahim'in temellerinden daha küçük yaptılar" Hz. Âişe: "Ya Rasûlullah! Onu eski hâline döndürsene?" dedim. Rasûlullah: "Kavmin küfürden yeni dönme durumu olmasaydı, onu yapardım" buyurdular¹⁶³.

Görüldüğü gibi Rasûlullah Kureys'in yaptığı Kâ'be'yi yıkıp onu Hz. İbrahim'in yaptığı temeller üzerine oturtmak istiyor. Bu gerçekleştirilememenin tek sebebi henüz İslâm'a yeni dönmüş bir halkın arasında fitnenin çıkma korkusudur. Rasûlullah kendi re'y ve ictihadı doğrultusunda hareket etme imkanını sahip olmasaydı böyle bir temennide bulunmazdı.

160 a.g.e., II, 93; Sahihu Müslim, Zekât, II, 697-98.

161 Sahihu'l-Buhârî, Hacc, II, 174; IV, 96-97; Sunenu Ebî Dâvûd. Menâsik, I, 441.

162 Fevâtihu'r-Rahmût, II, 368; Müslim, Hacc, 130; II, 879A; İbnu Mâce. el-Menâsik, 3074, II, 1023.

163 Müslim, Hacc, II, 969.

8) Hudeybiye Musalahasında Kureyş'in Murahhası olan Suheyl b. Amr (18/639)'ın itirazı üzerine Rasûlullah, **Muhammed'ün Rasûlullah** cümlesini kendi eliyle silmiştir. Olay şöyle cereyan etmiştir: Hudeybiye anlaşmasında taraflar anlaşıp anlaşma metni yazılmasına sıra gelince Hz. Peygamber, Hz. Ali (40/660) (r.a.)'e: "**Bu Allah Rasûlu Muhammed ile Suheyl b. Amr'ın arasında varılan bir anlaşmadır**" şeklinde yazmasını emretti. Hz. Ali yazdı. Fakat Suheyl bu ifadeye karşı çıktı. Suheyl: "**Senin Allah Rasûlu olduğunu kabul etsek, seninle savaşmayız. Binâenaleyh, kendi adını ve babanın adını yaz**" dedi. Rasûlullah Hz. Ali'ye: "**Rasûlullah ifadesini sil yerine Muhammed b. Abdillâh yaz**" dedi. Hz. Ali silmek istemedi. Bunun üzerine Rasûlullah o kelimenin yerinin kendisine gösterilmesini istedi. Onu kendi eliyle sildi¹⁶⁴.

Bu olay da Rasûlullah'ın zaman zaman kendi re'yi ve ichtihadıyla hareket ettiğini göstermektedir. Eğer **Muhammed'ün Rasûlullah** cümlesini vahiyle yazdırmış olsaydı onu silmesi düşünülemezdi.

9) Hudeybiye anlaşmasının müslümanlar üzerindeki etkisi ve Rasûlullah'ın davranışı:

Bilindiği gibi Hudeybiye anlaşması gereğince Müslümanlar o sene Mekke'ye girmeden geri dönecekler. Ertesi yıl gelip, Kâ'be'yi ziyaret edeceklerdi. Anlaşma imzalandıktan sonra Rasûlullah'ın ashabına: "**Kalkınız kurbanlarınızı kesiniz. Sonra da tıraş olunuz**" buyurdu. Bu sözü üç defa söylemesine rağmen kimse yerinden kalkmadı. Sebebi, anlaşma şartları onlara fazlasıyla ağır gelmişti. Bunun verdiği üzüntüden ötürü Rasûlullah'ın emrinden gaflet ettiler. Rasûlullah zevcesi Ummu Seleme (61/680)'nin çadırına girdi. Bu seferde Kur'a Ummu Seleme'ye çıktığında Rasûlullah ile beraber bulunuyordu.

Rasûlullah durumu Ummu Seleme'ye anlattı, Onun'la istişarede bulundu. Ummu Seleme çok akıllı ve zeki bir kadındı. Şöyle dedi: "**Ya Rasûlellah! gördüğün gibi onların moralleri bozulmuş. Bu durumda onlardan hiçkimseyle konuşma. Kurbanına yönelir onu kesersin. Berberini çağırısın seni tıraş eder**". Rasûlullah çıktı hiçkimseyle konuşmadı kurbanına yöneldi. Onu kendi eliyle kesti berberini çağırdı, tıraş oldu Ashab bunu görünce kalktılar kurbanlarını kestiler; bir kısmı tıraş oldu; bir kısmı da saçlarını kısalttı. Rasûlullah bu durumu görünce üç defa şöyle buyurdular: "**Allah tıraş olanlara rahmet eylesin!**" Ashab: "**Kısaltanlara da.**" dediler. Rasûlullah da "**Kısaltanlara da.**" buyurdular¹⁶⁵.

164 Usûlu's-Serahsû, II, 130, Sîretu İbni Hişam, III, 331-32; İbnu'l-Esir, Târîhu'l-Kâmil, II, 77.

165 Tefsîru İbnu Kesîr, IV, 194-200; İbnu Hişam, es-Sîretu'n-Nebeviyye, II, 333-334.

Görüldüğü gibi Rasûlullah (s.a.s.) zevcesi Ummu Seleme (r.a.) ile istişarede bulunmuş, onun görüşünü benimseyerek ictihadını o doğrultuda kullanmıştır.

10) İbn-i Abbas (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre: "Rasûlullah'a intikal eden bir dâvâda yemin ve şahit ile hüküm etmiştir¹⁶⁶. Rasûlullah ictihadla değil de vahiyle hükmetseydi şahit ve yemine gerek kalmazdı.

11) Rasûlullah'a bir minber yapılması da onun istişaresi ve ictihadı ile olmuştur. Konuyla ilgili hadis ve siyer kitaplarında değişik rivayetler vardır. Rasûlullah hutbe okurlarken bir hurma kütüğüne dayanarak okurlarmış. Cemaat çoğalıp Rasûlullah'da birazda yaşlanınca ayakta durmak kendisine zor gelmeye başladı. Ashabdan bazıları: "**Ya Rasûlellah! Sizi taşıyacak bir minber yapalım da hutbemizi orada irad edin**" dediler. Rasûlullah bu teklifi kabul ettiler. Medine'de Meymûn adında bir marangoz minberi yaptı¹⁶⁷.

12) Rasûlullah'ın Cemaata gelmeyenlere ceza verme arzusu:

Ebu Hureyre (59-678) (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah bazı namazlarda insanların bir kısmını cemaatta göremiyordu. ve şöyle buyurdu: "**İstedim ki birine emreyleyim namazı kıldırısın. Ben, o namaza gelmeyenlerin arkasından gideyim onlara emreyleyim, evlerini ateşe versinler...**"¹⁶⁸.

Rasûlullah'ın cemaattan ayrılanların evlerini yakma hükmü kendi ictihadıyla olmuştur. Eğer vahiyle olsaydı bu hükümden karardan dönezdi.

13) Rasûlullah'ın ictihadı Allah Teâlâ tarafından ya ikrar edilir, onaylanır. Yahut vahiyle düzeltilir. Bu düzeltme durumunda Rasûlullah bazan itab ve sitemle muhatap olur. Bâzan da böyle bir sitemle karşılaşmaz. İşte bunlardan birisi aşağıda kaydedilen olaydır.

Rivâyet edildiğine göre Ahzab savaşından sonra evine girip silahlarını çıkarınca o anda Cebrail gelir ve: "**Sen silahları elinden koydun ama melekler silahlarını bırakmadılar**" der. Bunun üzserine Rasûlullah "**Herkes ikindi namazını Benî Kurayza'da kılsın**" diye emir verdi. Ashab yolda iken ikindi olur. Bir kısım ashab: "**Beni Kurayza'ya gelmedikçe namaz kılamayız**" der. Bazılarıda "**namazı kılarız. Rasûlullah bununla çabuk gidilmesini kast etmiştir**" dediler. Olay Rasûlullah'a anlatıldı. Fakat O, bunlardan hiçbirini azarlamadı¹⁶⁹.

166 Sahîhu Muslim, el-Akdiye, III, 1336-1337.

167 Fethu'l-Bârî, I, 486-487.

168 Sahîhu Muslim, el Mesâcid, I, 451.

169 İbnu Hişam, es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 244-246; Sahîhu'l-Buhari, babu Gazveti'l-Hendek, V, 142; Usûlu's-Serahsi, II, 95.

14) Başka bir olay da şudur: Nebi (s.a.s.) Hicretin Dokuzuncu yılında Hz. Ebu Bekir (r.a.)'i hacc emiri tayin eder ve Tevbe Sûresinin de insanlara tebliğini emreder. Rasûlullah'ın bu kararından sonra Cebrail (a.s.) gelir ve: "**Tevbe Sûresini senin soyundan biri tebliğ etmelidir**" der. Hz. Peygamber'de Hz. Ali'yi Tevbe Sûresini tebliğ etmek üzere gönderir.

Bu olaylardan şu anlaşılıyor. Rasûlullah ictihadda bulunuyor. Ancak isabet ettiği ictihadlar Allah Teâlâ tarafından onaylanıyor. Muradı ilahiyyeye uygun olmayan ictihadları ise vahiyle düzeltiliyor. Durum böyle olunca nasıl olursa olsun Rasûlullah'ın ictihadına muhalefet caiz olmaz¹⁷⁰.

AKL-İ SELİM PEYGAMBER'İN İCTİHAD ETMESİNİ KABUL EDER

Peygamber'in ictihadını caiz görenler görüşlerini -bir kısmı yukarıda kaydedilen naklî delillerin yanında- akli delillerle de takviye ederler. Kaynaklarda zikredilenlerden bazıları şunlardır:

1) İctihad şerefli ve faziletli bir görevdir ve sevap bakımından da zahir nasslarla amel etmeden sevabı daha çoktur. Çünkü O, daha zor ve meşakkatlidir. Meşakkatli ve zorlukla yapılan ibadetlerin sevabı daha fazladır. Zira Rasûlullah (s.a.s.) : "**İbadetlerin en üstünü en zor olanıdır**"¹⁷¹ buyurmuştur. Yine Hz. Aişe validemize Rasûlullah: "Sevabın, gayretin ve yorulman kadardır" buyurmuştur. O'nun ümmeti ictihad etme şerefine mazhar olurken Rasûlullah ictihadla amel etmemiş olması, ümmet Rasûlullah'da bulunmayan bir faziletle imtiyazlı olması lazım gelir. Böyle bir durumun ortaya çıkması mümkün değildir. Çünkü ümmet fertlerinden birinin bir şeyde Rasûlullah'tan üstün olması asla düşünülemez¹⁷².

Muhalifler bu görüşü şöyle karşı çıkmışlardır. Elde edilmesi zor ve meşakkatli bir ibadetin sevabının çok olması doğrudur. Fakat peygamber için bu hükmün geçerli olması lazım gelmez. Öyle olsa fazla sevab elde etmek için peygamberin her zaman ictihadla amel etmesi lazım gelir. Bu da mümkün değildir. Ümmet alimlerinin ictihad şerefine mazhar olup, Peygamber'in ictihad etmemesi ümmet alimlerinin Peygamberden üstün olmalarını gerektirmez. Çünkü Peygamber (s.a.s.) risalet ve nübüvvet şerefine Peygamberlik rütbesine mazhalardır ki, bu ümmet alimlerinde bulunmayan bir üstünlüktür¹⁷³.

Bu itiraza şöyle cevap verilir. Peygamber (s.a.s.) Risalet ve Nübüvvet şerefiyle mümtaz isede, ümmette bulunan bir faziletin onda

¹⁷⁰ Usûlu's-Serahsî, II, 96.

¹⁷¹ el-Âmidî, el-İhkâm, IV,145; Fevâtihu'r-Rahmût, II, 369.

¹⁷² Usûlu's-Serahsî, II,93-94; el-Âmidî, el-İhkâm, IV,145; Fevâtihu'r-Rahmût, II, 369.

¹⁷³ el-Gazâlî, el-Mustasfâ, II, 357; el-Âmidî, el-İhkâm, IV,146.

bulunmaması düşünülemez. Bir yönden de olsa, ümmet alimleri Peygamberden üstün olamazlar¹⁷⁴.

2) Bilinmektedir ki, Kıyas: "**Hakkında nass olan hükümden istinbat olunun mânânın mülahazasına nazar ve o hükmün benzerini istinbat olunan mâna vasıtasıyla hakkında nass olmayana ilhaktır**". Peygamber (s.a.s.) bu muameleyi başkalarından daha iyi bilmektedirler. Çünkü onun görüşü başkalarından daha sağlam ve hatadan daha uzaktır. Ayrıca hata yaparsa hatası Allah tarafından düzeltilir. Böyle olunca Rasûlullah, hakkında nass olmayan meselelerde ictihad etme zorunluluğu ortaya çıkar. Zira ictihadla hükm etmezse, Allah'ın kendisine ihsan ettiği basiretle Allah'ın hükmü olduğunu sandığı meseleyi terk etmiş olur. Rasûlullah'ın böyle bir davranışta bulunması icmaen haramdır. Allah Rasûli haram irtikâb etmez¹⁷⁵.

3) Rasûlullah (s.a.s.) nassların yalnız muhkematını değil müteşabihatını da herkesten iyi bildiğinden kimsenin şüphesi olmaması gerekir. İlimde rusûh bulmuş olanlar müstesna ümmet alimleri müteşabihatın manalarını bilemiyorlar. Rasûlullah âyette geçen "**İlimde rusûh bulanlar**"ın içinde bulunmasında kimsenin şüphesi olabilir mi? Sonra şer'î hükümlere vukûfun metodunu bildikten sonra Rasûlullah'ı bunun dışında tutmak onu bir nevi mahcuriyet altına almak demek olmaz mı? Böyle bir düşünce tarzı Rasûlullah'ın makamına layık olmayan bir davranış olur¹⁷⁶.

es-Serahsî Rasûlullah'tan sonra: "**Eğer inatçıların kınamaları olmasaydı, Rasûlullah'ın bu yüce makamını belirtmek için delil getirmemek daha iyi olurdu. Çünkü Rasûlullah'ın ilminin derecesini ancak Allah Teâlâ ihata eder. Binâcnaleyh ona saygının mânası, onun çok altında olanların bu tip şeylerle uğraşmamalarıdır**"¹⁷⁷ der.

SONUÇ

Başından sonuna kadar incelenen aklî ve maklî delillerden anlaşılan odur ki, Rasûlullah muhtelif vesililerle çeşitli konularda ictihadda bulunmuştur. O, hem harb ve dünya işlerinde hem de ezân, talâk v.b. gibi dinî işlerde ictihadda bulunmuş ictihadlarını sözleriyle fiilleriyle ve yerine görede ikrarlarıyla ifade buyurmuşlardır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Rasûlullah'ın ictihadı kesin olarak vuku bulmuştur. Daha önce zikredilen örneklerden anlaşıldığı üzere onun

174 el-Âmidî, el-İhkâm, IV, 172; Usûlu's-Serahsî, II, 94

175 a.g.e.ler, a.y.ler.

176 Usûlu's-Serahsî, II, 94

177 a.g.e., II, 95.

ictihadı ya vahyi metluvv olan Kur'an'ı Kerimle yahut vahyi gayri metluvv olan sünneti şerifle ikrar edilir. onaylanır.

Rasûlullah'ın ictihadı bazan Allah katında evla olana ters düşer fakat hemen ayeti kerime nazil olarak o ictihadı doğrultur ve en iyi olana yöneltir¹⁷⁸. İşte Havle (r.a.)'ye Kocasının verdiği zihar olayı buna açık bir örnektir¹⁷⁹. Kaynaklarda verilen örneklerden anlaşıldığına göre Rasûlullah'ın ictihadları bir mekânla ve bir konu ile sınırlı değildir. O. bazan bir savaş sstratejisiyle ilgili olur. Meselâ düşmanla savaşmak için şehrin dışına mı çıksınlar? yoksa şehrin içinde kalarak savunma savaşı mı yapsınlar? Bedir savaşında olduğu gibi su kaynaklarının en aşağıda olanına mı, yoksa en yukarıda olanına mı inecekler? ve Medine şehri bir hendekle kuşatılsa daha iyi olur mu olmaz mı? Esirlere nasıl bir muâmele yapılacak, fidye mi alınmalı yoksa öldürülmeli mi?

Başka bir zamanda Rasûlullah'ın ictihadı bakarsınız ezan gibi şer'i bir hükmü ortaya koyucu, açıklayıcı mahiyette olur.

Bütün bunlardan anlaşıyor ki, Rasûlullah, her konuda olduğu gibi Ahkâm'ı şer'iyyede de kendi serbest irâde ve ictihadıyla fetva verirdi. Daha öncede müteaddid defalar ifade edildiği gibi Rasûlullah'ın verdiği bu hüküm Allah Teâlâ tarafından kabul görüp onaylanırsa bu hükümle amel etmek müstümanların üzerine gerekli olur¹⁸¹.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULALİ Muhammed b. Nizâmuddin el-Ensârî. **Fevâtihu'r-Rahmût**

bi şerhi Müsellemis-Subût, fi hâşiyetii'l-Mustasfâ min İlmî'l-

Usûl, tab'atun Cedîdetun bil-Ufset, I-II, Mektebeti'l-Musannâ, Bağdat.

ABDULCELİL İsâ, Ebu'n-Nasr, **İctihâdu'r-Rasûl**, Dârul-Beyan el-Kuveyt, 1389-1969.

el-ÂMİDİ, **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, I-IV, nşr., Müessesetu'l-Halebî ve Şurekâuhû Kahire, 1389-1967.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahihu'l-Buhârî**, I-IX, Dâru ve Metabiuş-Şa'b, Kahire.

178 a.g.e., a.y.

179 bkz. Bu makale, s.18.

181 a.g.e., a.y.

- EBÛ DÂVÛD**, Suleyman b. el-Eş'as, **Sunenu Ebî Devûd**, I-II, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû bi Mısra, at-Tab'atu'l-Ûlâ, 1371-1952.
- EMİR BÂDİŞAH**, Muhammed Emîn, **Teysîru't-Tahrîr**, afâ **Kitabi't-Tahrîr**, I-IV, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhû, Mısır, 1351.
- el-FAHRÛR-RÂZÎ**, et-Tefsîr'ul-Kebîr, I-XXXII, et-Tabatu'l-Ûlâ, el-Matbaatu'l Behiyyetu'l-Mısıryye, 1258-1938
- el-GAZÂLÎ**, Ebû Hamid Muhammed, **el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl**, et-Tab'atu'l-Ûlâ bil-Matbaatu'l Emîriyye, I-II, Bulak-Nısır, 1322.
- ALÎ HAYDAR EFENDÎ**, Hacı Eminzâde, **Dureru'l Hukkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm Şerhu'l-Kevâidi'l-Küllîye**, Matbaay-ı Tevsîi Tıbbât, İstanbu-1330 h.
- HACİ ADİL**, **Usûl-i Fıkıh dersleri ve Merhum Büyük Haydar Efendi**, Matbaay-ı Âmire, 1326 h.
- İBNU AKİL**, et-Tevzihu vet-Tekmil li şerhi İbni Akîl, I-II, Matbaatu'l-Cedide, Mısır, 1386-1966.
- İBNU'L-ESİR**, Ebu'l-Hasan Ali bi Muhammed, **Târîhu'l-Kâmil**, I-XII, **İBNU'L-ESİR**, en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs, I-V, Mektebetu'l-İslamiyye, Kahire, 1383-1963.
- İBNU HALDÛN**, Abdurrahman el-Mağribî, **Mukaddime**, et-Tabatu'r-Râbia, Dâru İhyâit-Tura'si'l Arabî, Beyrut.
- İBNU HAZM**, el-Endulusî, **el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, I-VIII, Tahkık, Ahmed Şâkir, Matbaatu'l-Âsime, Kahire.
- İBNU HAZM**, el-Endulusî, **el-Faslu fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal**, I-V, Dâru'l-ma'rife Beyrut, 1306-1986.
- İBNU HİŞÂM**, es-Sîrtu'n-Nebeviyye, IV, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû Mısır, 1355-1936.
- İBNU HUMÂMİDDİN**, Kemâluddin Muhammed, **et-Tahrîr fi Usûli'l-Fıkıh**, Matbaatu el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhû, Mısır, 1351 h.
- İBNU İSHÂK** b. Yesâr, **Sîretu İbni İshak**, Tahkık ve Ta'lik Muhammed Hamîdullah, İdâreti't-Teşrii ve't-Tevzî, Konya, 1401-1981.

- İBNU KESİR**, Ebu'l-Fidâ İsmâil, *Tefsîru'l Kur'ani'l-azîm*, Dâru İhyâ'il Kutubi'l-Arabiyye, Mısır.
- İBNU KESİR**, Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-IV, Mektebetu'l-Meârif, et-Tabatu'l-Ula, Beyrut, 1966.
- İBNU MÂCE**, el-Hafız Ebu Abdillâh, Muhammed, *Sunenu İbni Mâce*, I-II, Dâru İhyâ'il-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır, 1373-1953.
- İBNU MANZUR**, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır Dâru Beyrut, Beyrut 1968.
- İMÂMU'L-HARAMEYN**, Ebul Meâlî Abdulmelik, *el-Burhan fi Usûli'l-Fıkh*, I-II, et-Tabatu's-Sâniye, Dâru'l-Ensar, Kahire, 1900 h.
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ**, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı, I-XV, Milli Eğitim Basımevi, İstatbul-1986.
- el-KESTELİ**, Muslihuddin Mustafa, *Haşiyetu'l-Kestefi, alâ Şerhi'l-Akâid*, el-Matbaatu'l-Osmaniyye, Derseadet-1313.
- KARAMAN** Hayreddir, *İslâm Hukukunda İctihad*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 1975.
- MUSLİM**, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccac, *Sahihu Muslim*, I-V, Dâru İhyâ'il-Kutubi'l-Arabî, 1372 h.
- NÂDİYE ŞERİF**, el-Umrî, *İctihadu'r-Rasûl*, et-Tabatur-Râbia, Missesetu'r-Risâle, Beyrut, 1408-1987.
- es-SÂBÛNÎ**, *Safvetu't-Tefâsir*. I-III, Derseâdet, Mekke, 1397-1977.
- es-SERAHSÎ**, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, I-II, Metabiu Dâri'l-Kutubi'l-Arabî, 1372 h.
- eş-ŞATİBÎ**, Ebû İshak İbrahim b. Mûsa, *el-Muvafakat fi Usûli's-Şerîa*, I-IV, Dâru'l-Mârifet Li't-Tibaati ve'N-Neşr. Beyrut.
- ŞENER** Abdulkadir. *Kıyas İstihsan İstislah*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1974.
- eş-ŞEVKÂNÎ** Mahammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl ila Tahkîki'l-İlmi min İlmi'l-Usûl*, et-Tab'atu'l-Ûlâ, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu. Mısır, 1356-1973.
- et-TABERÎ**, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami'ul-Beyân an te'vîli âyî'l-Kur'an*, I-XXX, et-Tabatu's-Sâniye, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî Mısır 1954 .
- et-TEFTÂZÂNÎ**, Saduddin, *Şerhu'l-Akâid*, Şirket-i İran Matbaası, İstanbul, 1304 h.

et-TİRMİZİ, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, *Sunenu't-Tirmîzî*, Tahkik ve Şerh, Ahmed Muhammed Şâkir, I-V, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Mısır, 1357-1938.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser.
a.s.	Aleyhisselâm.
Ata.	Atatürk.
a.y.	Ayrı yer.
b.	İbn, bint.
bk.	Bak, bakınız.
c.c.	Celle Celâluhu.
Fak.	Fakülte.
F.b.bk.	Fazla bilgi için bak, bakınız.
H.z.	Hazret, Hazretleri.
h.	Hicrî.
m.	Milâdî.
nşr.	Neşreden, neşriyat.
r.a.	Radıyallahu anh, anha...
s.a.s.	Sallallahu aleyhi ve sellem.
s.	Sahife.
Ün.	Üniversite.
v.b.	Ve benzeri.
v.d.	Ve devamı.